

# การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์ กับสังคมไทย

ปรีชา ช้างขวัญยืน

## บันทึกของบรรณาธิการ

บทความนี้ปรับปรุงจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๐ เรื่อง “การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์” ในการปรับปรุงนี้ บรรณาธิการได้แก้ไขภาษาในบางแห่งเพื่อความเหมาะสมในการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ อนึ่ง ข้อเขียนนี้อาจมีเนื้อความบางตอนกล่าวถึงเหตุการณ์ทางสังคม ในปี ๒๕๒๐ บรรณาธิการได้ปล่อยเนื้อหาส่วนนี้ไว้ตามเดิม เพราะแม้จะเป็นข้อมูลเก่า แต่สาระของข้อเขียนอยู่ที่หลักการไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางสังคมที่อาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

แนวความคิดที่จะประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เข้ากับสังคมไทยนี้ ผู้เขียนขอแบ่งปัญหาสังคมออกเป็น ๔ ปัญหาใหญ่ๆ คือ ปัญหาระบบสังคม ปัญหาระบบการเมือง ปัญหาระบบเศรษฐกิจ และปัญหาระบบการศึกษา การอภิปรายปัญหาเหล่านี้จะเป็นการชี้แนวทางว่าควรดำเนินไปอย่างไร ส่วนการพิจารณารายละเอียดว่าทำได้หรือไม่ ทำได้อย่างไร ทำได้เพียงใด เป็นเรื่องที่นักสังคมวิทยา นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ และนักการศึกษา น่าจะมองเห็นลู่ทางได้ดีกว่าผู้เขียนเป็นอันมาก และในการนำไปปฏิบัติก็คงจะต้องหาข้อมูลละเอียดและศึกษาโดยต้องแท้อีกชั้นหนึ่งก่อน ผู้เขียนไม่ยืนยันว่าแนวความคิดในการประยุกต์นี้ถูกต้องและดีจริง แต่ยืนยันว่าผู้เขียนมีความเห็นอย่างนั้นจริงๆ และเห็นว่าดีในขณะนี้

ปัญหาทั้ง ๔ ที่ผู้เขียนจะนำมาอภิปรายนั้นเน้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมต่างกัน ปัญหาระบบสังคมจะอภิปรายความขัดแย้งระหว่างวัตถุนิยมและจิตนิยม ปัญหาระบบการเมืองจะอภิปรายความขัดแย้งระหว่างประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ ปัญหาระบบเศรษฐกิจจะอภิปรายการแก้เศรษฐกิจที่ระบบกับการแก้ที่ตัวคน ปัญหาระบบการศึกษาจะ

อภิปรายเรื่องการใช้ปรัชญาปฏิบัตินิยม (pragmatism) ในเมืองไทย ว่าขัดแย้งกับพุทธศาสนาหรือไม่ ทั้ง ๔ ปัญหานี้จะชี้ให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาตามหลักจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาแล้ว น่าจะอย่างไรจึงจะเหมาะสมสำหรับเมืองไทย ดังจะได้นำมากล่าวเป็นลำดับดังต่อไปนี้

## ๑. ปัญหาระบบสังคม

ปัญหาส่วนมากในสังคมไทย เกิดขึ้นจากความเติบโตของวิทยาศาสตร์แทบทั้งสิ้น เพราะความเจริญทางวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการใช้เทคโนโลยี คนรู้สึกสะดวกสบายขึ้นในระยะต้นๆ จึงให้คุณค่าแก่วัตถุและวิชาที่จะสร้างหรือใช้วัตถุมากขึ้น รวมทั้งการรับวิชาการต่างๆ ของฝรั่งซึ่งเป็นวิชาที่เอื้อต่อความเจริญทางวัตถุเพียงด้านเดียวเข้ามา วิชาเหล่านี้ได้แก่วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่เกิดขึ้นในสมัยที่ฝรั่งไม่สนใจเรื่องคุณค่าและกำลังเข้าใจวิทยาศาสตร์ไปในแง่ตีจนเกินความจริง การที่ไทยรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวเข้ามาเต็มที่จึงทำให้ต้องรับผลร้ายจากวัฒนธรรมดังกล่าวด้วยเช่นกัน การคิดว่าความสุขคือผลที่ได้จากการมีวัตถุสนองความต้องการของประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้ต้องถือว่าความร่ำรวยเป็นของดีเพราะทำให้ได้วัตถุตามต้องการ เมื่อความร่ำรวยเป็นของดีก็ต้องหาทางร่ำรวยกันทุกวิถีทาง ความดีความชั่วอื่นพวกวัตถุนิยมไม่สนใจ ดังนั้นแม้จะใช้วิธีการที่ผิดสักเพียงไร ถ้ากฎหมายบ้านเมืองไม่สามารถลงโทษได้และทำให้ร่ำรวยก็ใช้ได้ คนที่ร่ำรวยก็ได้รับความยกย่องให้มีหน้ามีตา คนซื้อแต่อยากจน หรือคนที่มีโอกาสร่ำรวยด้วยวิธีใดแต่เห็นว่าวิธีนั้นไม่สุจริตจึงไม่ทำ จะถูกตราหน้าว่าไม่ได้รับการยกย่อง การประพฤติทุจริตในวงงานต่างๆ การถือพรรคถือพวกก็เกิดขึ้น ส่วนผู้ไม่มีทางจะทำได้เพราะขาดพรรคพวกก็หาทางดิ้นรนตามแต่จะมีช่องทาง ในที่สุดผู้ที่ไม่มีความรู้ความสามารถอย่างอื่นก็กลายเป็นพวกมิจฉาชีพ ทั้งนี้มิใช่เพราะกลัวอดตาย แต่เพราะ

อยากมีความเป็นอยู่อย่างเศรษฐกิจที่มีวัตถุมาก ๆ พวกมิจฉาชีพจึงมิใช่ประกอบอาชีพการมาเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ประกอบอาชีพการมาเพื่อจะได้มีความสุขทางวัตถุเครื่องล่อใจต่างๆ เช่นสถานเริงรมย์ก็เปิดขึ้นมาก มีการโฆษณาให้คนหันไปหมกมุ่นในสิ่งเหล่านี้มาก โดยรัฐบาลยินดีหรือยินยอมโดยเห็นเป็นของธรรมดาหรือธรรมดาไปด้วย การโฆษณาของรัฐบาลให้ประชาชนรู้จักประหยัดจึงไม่มีทางจะเป็นผลขึ้นได้ เพราะแม้ไม่มีการโฆษณาชักชวน ไม่มีสื่อโฆษณานี้ให้เห็น เราก็ยังทราบกันว่าในสมัยโบราณ ไม่ว่าจะประเทศใด คนก็ยังดิ้นรนหาความสุขชนิดนี้ ใช้จ่ายทองไปในทางเหล่านี้จนครอบครัวเดือดร้อน หรือเกิดปัญหาต่างๆ ในสังคมในสมัยนี้กลับปล่อยให้โฆษณาชักจูงกัน จนเป็นการกระพือกิเลส ประกอบกับการสอนให้รู้บาปบุญคุณโทษก็ไม่มี การสนับสนุนให้คนควักกันอย่างจริงจัง การวิจัยทั้งหลายก็มุ่งแต่ด้านวัตถุ จะโทษประชาชนว่าไม่รู้จักประหยัดได้อย่างไร ในเมื่อรัฐได้ยอมให้มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อความประหยัดเป็นจำนวนมากเช่นนี้ ข้อเขียนนี้มีได้มุ่งจะอภิปรายรายละเอียดในเรื่องดังกล่าวแต่จะชี้ให้เห็นว่าปัญหาสังคมสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นมีอะไรบ้างโดยสังเขป และพุทธศาสนามีความเห็นอย่างไรในเรื่องเหล่านั้น

ปัญหาที่เป็นปัญหาใหญ่ทางสังคมนั้น ผู้เขียนเห็นว่ามีย่อย ๒ ปัญหา คือปัญหาคนกับทรัพยากร และปัญหาคนกับคน ซึ่งในวิชาสังคมวิทยาจะแยกเป็นปัญหาย่อยๆ ต่อไปนี้รายละเอียดอีกมากเช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม แหล่งเสื่อมโทรม สังคมเมือง สังคมชนบท ระบบครอบครัว ชนชั้น สุขภาพอนามัย การศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กฎหมาย ภาษาลดลงจนถึงปัญหาย่อยๆ เช่น การฆ่าตัวตาย ชนกลุ่มน้อย เด็กจรจัด เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะแก้ปัญหายุ่งยาก ๒ ปัญหาดังกล่าวไม่ได้ตั้งแต่ต้น ดังจะนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ให้เห็นโดยสังเขปดังต่อไปนี้



### ๑.๑ ปัญหาคนกับทรัพยากร

คนไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใดก็ยังต้องการโลกีย-  
สุขแล้วจะต้องการของสองอย่างคือ ความมั่งคั่ง กับ  
อำนาจ เมื่อยังยากจนหรือขาดแคลนอยู่ก็หามาให้มี  
พอกินพอใช้ เมื่อมีพอกินพอใช้แล้วก็หาทางสะสมไว้  
เผื่ออนาคต เมื่อสะสมไว้สำหรับตัวพอแล้ว ก็สะสม  
สำหรับลูกหลาน ญาติพี่น้องต่อไปอีก และต้องสะสมให้  
มากๆ การที่จะสะสมให้ได้มาก และรักษาไว้ได้นานก็  
ต้องมีอำนาจ จึงต้องสะสมอำนาจคู่กันไปด้วย วิธีที่จะมี  
อำนาจได้ก็ต้องมีคนสนับสนุน จึงต้องสะสมความมั่งคั่ง  
เพื่อข้าทาสบริวาร และพรรคพวกของข้าทาสบริวาร มี  
เงินทองมากก็มีพวกมาก มีเกียรติมีอำนาจมาก เพราะ  
ยกย่องกันขึ้นเองในหมู่ของตน แต่ก็ต้องใช้จ่ายมากด้วย  
จึงต้องสะสมกันเรื่อยไปไม่รู้จักสิ้นสุด เพราะเมื่อมีอำนาจ  
มากแล้ว จะรักษาอำนาจในกลุ่มได้ด้วยความมั่งคั่งก็จริง  
แต่ก็อาจมีคนอื่นที่สะสมความมั่งคั่งและอำนาจไว้มาก  
เช่นกัน จึงเกิดการแข่งบารมีกัน และทำลายกันขึ้น  
เพื่อจะแสดงว่าตนมีอำนาจมากกว่าในสมัยที่คนยังมีน้อย  
เขตแดนของประเทศยังไม่ต่อเนื่องกันไปทั่วโลกเช่นนี้  
การแก้ปัญหาทั้งสองก็ยังไม่ยาก คนที่เดือดร้อนเรื่อง  
ทรัพยากรก็ออกแสวงหา ย้ายที่ทำกินไปได้เรื่อยๆ คนที่  
เดือดร้อนเพราะตนไม่มีอำนาจก็อาจหนีไปอยู่ที่อื่นได้  
แต่ในปัจจุบันคนในแต่ละประเทศมีมาก ที่ดินมีกรรมสิทธิ์  
ทั้งสิ้น แต่ละประเทศไม่ต้องการให้คนประเทศอื่นอพยพ  
เข้าไป คนในแต่ละประเทศมีที่อยู่ที่ทำกินจำกัด โยกย้าย  
กันง่ายๆ ไม่ได้ จึงต้องแก้ปัญหาให้ได้ในสภาพจำกัด  
เช่นนั้น ปัญหาคนและทรัพยากรก็กลายเป็นปัญหา  
สำคัญขึ้นและกระทบคนทุกคนในสังคม ซึ่งจะมีปัญหา  
ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ปัญหาคือ ปัญหาจำนวนประชากร  
ปัญหาคุณภาพของประชากร ปัญหาจำนวนทรัพยากร  
และปัญหาการใช้ทรัพยากร

#### ๑.๑.๑ ปัญหาจำนวนประชากร

คนมีความต้องการสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตและสิ่งที่  
ปรารถนาอื่นๆ เป็นจำนวนมาก เมื่อคนเพิ่มขึ้นหนึ่งคน

สิ่งเหล่านั้นก็ต้องเพิ่มขึ้นอย่างน้อยเท่าที่จำเป็นต่อการ  
ครองชีพของคนผู้นั้น และเนื่องจากคนมิได้มีอายุเพียง  
วันหนึ่งหรือสองวัน แต่อยู่นานหลายสิบปี ดังนั้นสิ่งที่  
มาเลี้ยงชีวิตคนแต่ละคนจึงต้องเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมหาศาล  
เพราะคนเกิดกันอยู่แทบทุกนาที่ เมื่อมองย้อนหลังไปใน  
อดีตสัก ๒๐-๓๐ ปี จะเห็นได้ว่าในเมืองไทยเรายังมีคน  
เพียง ๑๐ กว่าล้านคน รอบๆ บ้านเรายังมีเรือกลสวนไร่  
นา มาก ข้าวปลาอาหารยังอุดม ราคาถูก แม้รายได้  
ของคนจะต่ำกว่าปัจจุบัน แต่ก็กินดีอยู่ดีกว่าปัจจุบัน  
คนรุ่นที่เกิดเมื่อ ๒๐-๓๐ ปี นั้น ขณะนี้ก็ยังอยู่เป็น  
ส่วนมากและจะอยู่ต่อไปอีกอย่างน้อย ๒๐-๓๐ ปี เมื่อถึง  
เวลานั้นความอดอยากจะยิ่งเพิ่มขึ้นอีกมาก เพราะคน  
จะเพิ่มมากกว่าในระยะ ๒๐-๓๐ ปี ที่ผ่านมา ถ้าคนยัง  
เพิ่มอยู่เช่นนี้ วิทยาศาสตร์ก็ช่วยอะไรไม่ได้

การเพิ่มของประชากรทำให้เกิดปัญหาตามมา  
มากมาย ยิ่งให้คนหมกมุ่นในความสุขทางกามารมณ์  
มากๆ จำนวนประชากรก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ถ้าคนคนหนึ่งมี  
ภรรยา ๑๐ คน ก็จะสามารถมีลูกในปีแรกได้คราวเดียวกัน  
๑๐ คน ถ้าทุกคนมีภรรยามากเช่นนี้ ในปีแรกคน ๑๐  
คนก็จะสามารถมีลูกถึง ๑๐๐ คน กล่าวคือคนจะเพิ่ม  
ขึ้นอีก ๑๐ เท่า พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้คนหมกมุ่นใน  
กามารมณ์ ถ้าตัดไม่ได้ก็ปฏิบัติศีลข้อ ๓ ซึ่งมีภรรยาได้  
คนเดียว ดังนั้น อย่างมากคน คนหนึ่งจะมีลูกได้เพียง  
ปีละคนหรือน้อยกว่านั้น ศีลข้อนี้จึงช่วยลดอัตราการเพิ่ม  
ประชากรได้อย่างดี ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีวิธีคุมกำเนิด  
ที่ได้ผลเท่าปัจจุบัน ถ้าเราใช้วิธีนี้ประกอบกับศีลข้อ ๓  
ด้วย อัตราการเพิ่มประชากรก็จะยิ่งลดลงอีก ความ  
เดือดร้อนจากการมีคนมากก็จะลดลง การมีคนมาก  
ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลยในปัจจุบัน นอกจากจะใช้  
รบราฆ่าฟันกัน ส่วนการทำมาหากินนั้น การมีคนมาก  
ไม่ได้เป็นการช่วยกันทำมาหากินอย่างสมัยก่อน เพราะ  
ไม่มีที่ไม่มีตำแหน่งงานจะเพิ่มได้ตามอัตราคนอีกต่อไป  
การเพิ่มคนจะเป็นการเพิ่มปริมาณและความรุนแรงใน  
การแย่งกันกิน นอกจากการกินคนยังต้องการปัจจัยสี่



อื่นอีกคือ สุขภาพ ซึ่งต้องผลิตยา เครื่องมือแพทย์ ผลิตแพทย์ พยาบาล บุคลากร อื่นๆ เกี่ยวกับการพยาบาล โรงพยาบาล และวัสดุอื่นที่ใช้ในการพยาบาล ต้องหาที่อยู่อาศัย เกิดปัญหาการขยายตัวของเมืองเนื่องจากต้องการที่อยู่และที่ทำกินเพิ่ม เมื่อเมืองขยายออกไปก็ต้องมีการจราจร การระบายของโสโครก ระบบโทรคมนาคมต่างๆ ต้องสิ้นเปลือง ค่าก่อสร้าง ค่าออกแบบ ค่าผลิตคนระดับต่างๆ ที่จะมาก่อสร้างมาออกแบบ ต้องจัดระบบการศึกษาซับซ้อนขึ้น ตำรับตำรามากขึ้น สร้างโรงเรียน มหาวิทยาลัยมากขึ้น มีปัญหาทางการศึกษา เช่น โอกาสทางการศึกษา หลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน มาตรฐานการศึกษา เมื่อกำลังเศรษฐกิจไม่ดีก็เกิดความเจริญต่างกันระหว่างเมืองกับชนบท เกิดปัญหาการอพยพเข้าเมือง แล้วเกิดปัญหาแหล่งสลัม อาชญากร เด็กจรจัด วัยรุ่น คนว่างงาน ขาดงาน เป็นต้น การขยายตัวของเมืองทั้งที่อยู่ที่ทำกินทำให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมแปดเปื้อนและเป็นพิษ ความแออัดทำให้ต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ และยังมีปัญหาอื่นๆ อีกสุดคนน่านับ ปัญหาสำคัญที่สุดของสังคมจึงอยู่ที่จำนวนประชากรและจุดหมายของศาสนาพุทธก็คือต้องการให้ประชากรเพิ่มน้อยที่สุดเมื่อประชากรเพิ่มน้อยปัญหาก็น้อยและสามารถแก้ได้ง่าย แก้ได้ทันการศาสนาพุทธมิได้ห้ามการป้องกันไม่ให้เกิด เช่นไม่เคยห้ามคนธรรมดาสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง จะห้ามก็แต่พระ แต่ศาสนาพุทธห้ามฆ่าสัตว์ที่เกิดมาแล้ว เช่น การทำแท้ง ข้อดีข้อเสียในเรื่องนี้เป็นปัญหาที่อภิปรายกันต่อไปได้ แต่ในหัวข้อนี้ต้องการจะชี้ว่าศาสนาพุทธไม่ได้ห้ามการคุมกำเนิด เพราะศีลข้อ ๓ ก็เท่ากับสนับสนุนการคุมกำเนิดอยู่แล้ว แต่ที่ไม่ห้ามขาดเสียก็เพราะรู้ว่าปุถุชนยังเลิกไม่ได้ ไม่ใช่เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ดี ศาสนาพุทธสนับสนุนการไม่ให้เกิด แต่ไม่สนับสนุนการทำให้ตาย

#### ๑.๑.๒ ปัญหาคุณภาพของประชากร

ประเทศไทยในปัจจุบันก็มีลักษณะเช่นเดียวกับ

ประเทศอื่นๆ คือ รู้ว่าประชากรเพิ่มขึ้นจนเป็นปัญหาที่แก้แทบไม่ได้ และถ้าแก้ปัญหาก็เกิดขึ้นไม่ได้คนในประเทศก็จะมีความเป็นอยู่ยากลำบากขึ้นจนกระทั่งไม่มีทางหาความสุขชนิดอื่น คิดทำมาหากินอย่างเดียวตลอดชีวิต ต้องตรากตรำทำงานทั้งวัน แต่รายได้แทบไม่พอกิน ในการแก้ปัญหาดังกล่าว คนทั่วไปมีความคิดว่าถ้าได้คนที่มีคุณภาพดีก็จะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวได้ และทำความมั่นใจให้แก่สังคมได้ดีกว่ามีคนมากมาย แต่เป็นคนคุณภาพไม่ดี คำว่าคุณภาพดีในเมืองไทยปัจจุบันหมายถึงความสามารถในด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ วิทยาศาสตร์สังคม และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ส่วนความสามารถทางด้านมนุษยศาสตร์นั้น ไม่ค่อยจะยอมรับกันว่าเป็นคุณภาพดีด้วยอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะรู้สึกกันว่าความรู้ทางมนุษยศาสตร์นำไปแก้ปัญหาคาใจความขาดแคลนวัตถุของสังคมไม่ได้ แม้จะพูดถึงการพัฒนามนุษย์ก็เป็นการอบรมให้รู้จักแสดงออกตามที่สังคมต้องการเท่านั้น หาได้อบรมจิตใจให้ดีอย่างแท้จริงไม่ จึงมีคนที่ดีแต่พูด หรือปากกับใจไม่ตรงกันอยู่เป็นอันมาก ส่วนความมุ่งหมายทางการศึกษาที่ว่าอบรมให้มีปัญญา ก็คือให้ติดวัตถุอย่างนักวิทยาศาสตร์ จริยศึกษาก็มีไว้แต่ชื่อ หาได้ตั้งใจอบรมกันอย่างจริงจังเท่ากับพุทธศึกษาหรือการอบรมให้เกิดสติปัญญาไม่ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษากล่าวได้ว่าไม่มีการศึกษาทางด้านจริยภาณเลย การศึกษาในระดับอุดมศึกษาก็มุ่งวิชาชีพกันโดยเฉพาะพยายามตัดวิชาต่างๆ ที่ไม่ตรงกับสาขาของตนออกให้มากที่สุด เราจึงได้วิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย นักบัญชี นักเศรษฐศาสตร์ นักปกครอง นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ เภสัชกร ฯลฯ ซึ่งเป็นนักวิชาชีพ ประกอบอาชีพที่เรียนมาได้เพียงอาชีพเดียว และมีความรู้แคบไม่สามารถเข้าใจความสำคัญของความรู้สาขาอื่นได้ เห็นว่าความรู้ในสาขาของตนเท่านั้นสำคัญ กลายเป็นคนใจแคบ เมื่อใจแคบแล้วก็ยกตนข่มท่าน ดูหมิ่นคนที่เรียนวิชาอื่นทั้งๆ ที่ตนไม่รู้วิชานั้นหรือรู้เท่ากับนักเรียนชั้นประถมศึกษาคนอย่างนี้คือคนที่รัฐเรียกว่า 'คุณภาพดี' ในสังคมไทยปัจจุบัน



คนที่มีความรู้ระดับอุดมศึกษาด้วยกัน ก็ยังยกตนข่มท่าน ดูหมิ่นกันถึงเพียงนี้ จึงเชื่อได้อย่างแน่นอนว่าคนเหล่านี้จะดูหมิ่นประชาชนที่มีการศึกษาน้อยกว่า คนที่มีความรู้เหล่านี้จึงไม่สามารถแก้ปัญหาของประชาชนได้ เพราะประการแรกปัญหาต่างๆ ต้องแก้ด้วยความรู้หลายสาขาร่วมกัน เมื่อความรู้แคบก็มองไม่เห็นว่าคุณค่าความรู้ใดบ้างจะช่วยแก้ปัญหาได้ ความร่วมมือกันระหว่างสาขาก็เกิดได้ยาก อีกประการหนึ่ง การดูหมิ่นประชาชนย่อมทำให้ไม่เห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชน ประชาชนจึงขาดที่พึ่งและตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายอื่นได้ง่าย

พุทธศาสนาไม่คัดค้านการสร้างความสามารถทางด้านวิชาชีพให้แก่คน เพราะเป็นของจำเป็นแก่คนที่อยู่ในสังคม แต่ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดแก่ชีวิต สิ่งที่เป็นคุณภาพที่แท้ คือความเป็นมนุษย์ที่ดีในฐานะเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะมีความรู้หรืออะไรก็ตาม วิชาทุกแขนงนำไปใช้ในทางดีก็ได้ ทางชั่วก็ได้ การที่จะใช้วิชาในทางดีอยู่ที่เป็นคนชนิดใด ถ้าเป็นคนดีก็ใช้วิชาในทางดี ถ้าเป็นคนชั่วก็ใช้วิชาในทางชั่ว ดังนั้นถ้าไม่มีการอบรมให้เป็นคนดีเสียก่อนเราก็จะใช้ วิศวกร สถาปนิก นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เพราะมนุษย์โดยทั่วไปมีธรรมชาติที่จะพอใจความสุขทางประสาทสัมผัสอยู่แล้ว หากไม่ได้รับการอบรมเพียงพอก็จะทำการที่ทุจริตเพื่อให้ได้เงินทองมาหาความสุขดังกล่าว แต่ถ้าเราถือเอาความดีเป็นสำคัญ อบรมมนุษย์ให้ดีเสียก่อนจึงจะยอมให้ประกอบอาชีพ ก็จะได้บุคลากรที่ดีซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง

#### ๑.๑.๓ จำนวนทรัพยากรและการใช้ทรัพยากร

ทรัพยากรในโลกมีจำนวนจำกัด และส่วนมากต้องใช้เวลานานและมีกรรมวิธีซับซ้อนกว่าจะเกิดขึ้นได้ ทรัพยากรจึงเกิดไม่ทันใช้ ยิ่งจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเร็วเพียงไร ทรัพยากรก็หมดเร็วเพียงนั้น นอกจากทรัพยากร

จะหมดเร็วเพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแล้ว ยังหมดเร็วเพราะใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย คือใช้ในสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่การครองชีวิตด้วย คนที่อยู่ในสังคมเมืองจะใช้ทรัพยากรมากกว่าคนในสังคมชนบท สังคมอุตสาหกรรมจะใช้ทรัพยากรมากกว่าสังคมเกษตรกรรม ทรัพยากรบางอย่างใช้หมดไปอย่างเดียวสร้างขึ้นยากหรือไม่คุ้มค่า เช่น น้ำมัน บางอย่างสร้างทดแทนได้เร็ว เช่น พืชผลทางการเกษตร คนเราในปัจจุบันเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วและไม่รู้จักใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์คุ้มค่า ดังนั้นช่วงเวลาไม่กี่ร้อยปีที่ผ่านมา เราได้ใช้ทรัพยากรไปมาก ในปัจจุบันเรารู้ว่าทรัพยากรเช่น น้ำมัน ซึ่งเคยมีอยู่มากมายนั้นจะหมดไปในไม่ช้า และที่น้ำมันหมดเปลืองไปไม่ใช่เพราะนำมาใช้ในสิ่งจำเป็นอย่างเดียว นำมาใช้ผลิตสิ่งฟุ่มเฟือยก็มาก นำมาทำสงครามและผลิตอาวุธทำลายล้างกันก็มาก ด้วยเหตุดังกล่าวความเจริญทางวิทยาศาสตร์ก็ได้ช่วยเพิ่มทรัพยากรให้แก่มนุษย์ได้เท่ากับที่มนุษย์ใช้ไป อันที่จริงถ้ามนุษย์ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ความเจริญทางวิทยาศาสตร์จะช่วยให้มนุษย์ไม่ต้องกลัวว่าทรัพยากรจะหมด และมนุษย์จะอดอยากในอนาคต

เนื่องจากเราแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มทรัพยากรให้เพียงพอไม่ได้ เราจึงพยายามแก้ด้วยการให้จำนวนประชากรเพิ่มช้าที่สุด เพื่อการเพิ่มทรัพยากรกับจำนวนประชากรจะได้สมดุลกัน ตามหลักพุทธศาสนา นอกจากจะไม่ให้ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นรวดเร็วแล้วยังต้องอบรมให้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ง่าย ๆ เพื่อจะได้ใช้ทรัพยากรน้อยลง มีความขยันขันแข็งในการเพิ่มผลผลิตในส่วนที่เพิ่มได้ และใช้ทรัพยากรที่เพิ่มได้ยากหรือเพิ่มยังไม่ได้เท่าที่จำเป็นแก่การครองชีพ หลักการดำเนินชีวิตตามแบบพุทธศาสนา จึงเป็นหลักประหยัดทรัพยากรด้วย และหลักการสำคัญที่ต้องคำนึงถึงซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรก็คือสติ และปัญญา กล่าวคือต้องมีความรอบคอบในการใช้ ไม่ให้เกิดผลเสียต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อมเป็นพิษ หรือ



ดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลงไปในทางทำลายมนุษย์ ต้องใช้ด้วยความเข้าใจจริง ๆ ใช้ให้คุ้มค่าคือใช้ให้น้อยที่สุด แต่ได้ผลตามที่เรากำลังต้องการ เท่าที่ผ่านมาในสังคมไทยเราใช้ทรัพยากรโดยขาดทั้งสติและปัญญา คือ มุ่งหน้าใช้อย่างเดียว เช่น ตัดต้นไม้จนกระทั่งป่าหมดสภาพและฝนไม่ตก หรือฝนตกน้ำก็ท่วมในภาคอีสาน ดินส่วนล่างเป็นดินเค็ม เมื่อไม่มีป่า ฝนก็ชะหน้าดิน จนถึงดินเค็มในที่สุด ไม่มีความรอบคอบเพราะไม่คิดถึงผลเสีย ไม่คิดถึงผลกระทบยาวไม่คิดว่าการทำลายป่าเท่ากับทำลายประเทศและคนทั้งชาติ การทำลายเช่นนี้เกิดขึ้น เพราะความโลภ ปิดบังปัญญาเสียหมดทำให้ไม่เห็นว่ามีคุณค่าอย่างไร ตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตัวอย่างเดียว แต่การใช้ทรัพยากรโดยขาดทั้งความรอบคอบและความเข้าใจยังมีอีกนับไม่ถ้วน ซึ่งจะหาข้อเท็จจริงได้จากหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน จึงเห็นได้ชัดว่าประเทศไทยในปัจจุบัน แม้จะเป็นเมืองพุทธศาสนาแต่ในเรื่องความเป็นอยู่และการใช้ทรัพยากรแล้ว ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการในพุทธศาสนาเลย

#### ๑.๒ ปัญหาคนกับคนด้วยกัน

คนเราเข้ามาอยู่รวมกันเพราะเหตุไรไม่มีทางทราบได้ในแง่ประวัติศาสตร์ และได้มีทฤษฎีต่างๆ ทั้งทางประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ปรัชญา ซึ่งสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ก็ยังหาข้อยุติมิได้ ทางศาสนาพุทธแม้จะมีการกล่าวถึงทฤษฎีนี้ไว้ในอัครคัมภีร์ แต่ก็มิใช่เป็นความมุ่งหมายที่จะพูดเรื่องนี้เป็นสำคัญ การพูดถึงเหตุที่คนเข้ามาอยู่รวมกันจนตั้งเป็นประเทศได้ ก็เพื่อชี้แจงว่าการแบ่งชั้นวรรณะของคนนั้นต้องอาศัยธรรมะเป็นหลัก คนที่เป็นผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมมากเป็นพิเศษ มิใช่มีอำนาจมากหรือร่ำรวยมาก

การที่คนเราเข้ามาอยู่รวมกันนี้เองก่อปัญหาต่างๆ ขึ้น ปัญหาที่ทำให้เกิดปัญหาย่อยๆ ตามมาได้แก่ จะอยู่รวมกันอย่างไร การตอบปัญหานี้ต่างกันทำให้เกิดระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ซึ่ง

จะเป็นตัวการกำหนดสถาบันต่างๆ ในแต่ละระบบขึ้น แล้วสถาบันเหล่านั้นก็จะให้คุณหรือให้โทษแก่คนแต่ละคนได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรายได้ สุขภาพ ความยุติธรรม บุคลิกภาพ หรือการศึกษาบารมี

ในปัจจุบันคนเป็นจำนวนมากคิดว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมก็เพราะเราตอบคำถามที่ว่า คนเราควรอยู่รวมกันอย่างไร ยังไม่ถูก กล่าวคือยังหาระบบที่ดีไม่ได้ เมื่อหาระบบที่ไม่มีข้อบกพร่องได้ คนเราจะอยู่รวมกันได้อย่างสงบสุข ความเชื่อเช่นนี้มาจากสมมติฐานแบบวิทยาศาสตร์ที่ว่า คนเราอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมโดยสิ้นเชิง แต่เราจะเห็นได้ว่าโดยความเป็นจริงแล้ว คนเราสามารถคิดแย้งสิ่งที่ผู้อื่นสอนได้ แม้จะไม่มีใครสอนความคิดที่แย้งดังกล่าว แต่ประสบการณ์ของคนเรามีใช้อยู่ที่การสอนอย่างเดียว ประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติก็ทำให้คนตีความเรื่องต่างๆ แยกกับการตีความของผู้สอนได้ ถ้าหากคนเราไม่สามารถคิดอะไรได้นอกจากสิ่งที่ได้รู้ได้เห็น ไม่มีความคิดสร้างสรรค์แล้ว การประยุกต์ก็มีไม่ได้ เพราะการประยุกต์คือความคิดสร้างสรรค์ชนิดหนึ่ง ความสามารถในการสร้างสรรค์มิใช่สิ่งเดียวกับประสบการณ์ แม้จะต้องอาศัยประสบการณ์ช่วยก็ตาม เมื่อเป็นดังนี้ไม่ว่าจะใช้ระบบใด ๆ ก็ต้องมีทั้งคนที่เห็นด้วยและคนที่ไม่เห็นด้วย คนที่ไม่เห็นด้วยก็จะคิดพูดหรือทำในทางขัดแย้งหรือขัดขวางเท่าที่จะสามารถทำได้ เราจึงไม่มีทางจะหาระบบที่สมบูรณ์เช่นนั้นได้ การใช้ระบบเปลี่ยนคนก็คือการบังคับในรูปแบบหนึ่ง ถ้าบังคับในหลักกว้างๆ คนก็จะปฏิบัติต่างกันในเรื่องละเอียด ถ้าจะให้คนปฏิบัติเหมือนกันในเรื่องละเอียดต้องวางหลักปฏิบัติทุกกรณี แต่กรณีที่แตกต่างกันมีนับไม่ถ้วน หลักหรือกฎจึงต้องมีนับไม่ถ้วน ถ้ามีการวางหลักถึงเพียงนั้นคนเราก็จะมีความสุข เพราะตั้งแต่เกิดมาก็ต้องคิดต้องทำตามที่ตั้งคบบังการไปจนตาย และระบบที่เป็นการบังคับชนิดสมบูรณ์เช่นนั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ต้องมีการใช้อำนาจอย่างเต็มที่ ผู้ปกครองก็ทำตามใจตัวโดยไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใต้ปกครองได้ง่าย



การที่เราหาระบบที่สมบูรณ์นั้น ควรถือระบบเป็นเพียงเครื่องมือในการปกครองเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ไม่ควรให้ระบบมีอำนาจเหนือคนอย่างมากมายดังกล่าวก่อน เราควรมีโอกาสเห็นตามหรือเห็นแย้งระบบได้ เพราะผู้ปกครองก็คือปุถุชน ย่อมจะมีกิเลสต่างๆ และมีความไม่ฉลาดปัญญานในบางเรื่องได้ การปล่อยให้ผู้ปกครองมีอำนาจมาก ๆ เท่ากับเปิดโอกาสให้ทำผิดเพราะกิเลสหรือเพราะความไม่ฉลาดได้มาก เท่ากับให้คนเลวหรือคนไม่ปกครอง เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองในประเทศประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนมีเสรีภาพที่จะวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองได้มาก หรือในประเทศคอมมิวนิสต์ ซึ่งประชาชนวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองได้ตามธรรมเนียมที่เขากำหนดขึ้นก็ตาม มักปรากฏอยู่เนื่อง ๆ ว่า ผู้ปกครองทำความผิดความชั่วต่าง ๆ ดังนั้นยิ่งวิพากษ์วิจารณ์ได้น้อย หรือผู้ปกครองมีอำนาจมาก ๆ โอกาสทำผิดและการปกปิดความชั่วก็ยิ่งมีมาก ผลเสียก็ตกอยู่กับประชาชน

ถ้าระบบเป็นเครื่องมือ ก็เท่ากับเป็นสิ่งที่ช่วยให้เราบรรลุจุดหมายได้ง่ายเข้า เครื่องมือทั้งหลายไม่มีชีวิตจิตใจ ทำงานตามคำสั่งของผู้ใช้ระบบต่างๆ ก็เช่นกัน จะได้ผลหรือไม่ จะให้ผลดีหรือร้ายขึ้นอยู่กับผู้ใช้ ไม่ว่าจะระบบใด ถ้าผู้ใช้ดีก็ใช้ระบบในทางดี ถ้าผู้ใช้ไม่ดีก็ใช้ระบบในทางไม่ดี คำต่างๆ ที่ระบบช่วยให้เกิดขึ้นนั้นเป็นค่าที่มาจากคนเป็นผู้กำหนด ดังนั้น ถ้าเราสร้างคนดีได้โดยไม่ต้องใช้ระบบบังคับ ระบบก็จะไม่มีความหมายอะไร และที่จริงเราสามารถสร้างคนดีเช่นนั้นได้ ดังจะเห็นได้จากคนที่ไม่ทำผิดกฎหมาย และทำความดีโดยกฎหมายไม่ได้บังคับมีอยู่มาก กฎหมายหรือระเบียบสังคมควรเป็นเพียงเครื่องมือควบคุมคนที่ยังไม่ดีพอไม่ให้ทำชั่วได้ง่ายและคุ้มครองคนที่ทำดีแล้วไม่ให้เดือดร้อน เพราะคนชั่ว ส่วนการอบรมให้คนดีนั้น ควรเป็นเรื่องของการศึกษา ดังนั้น การศึกษาจึงมิใช่เพียงแต่อบรมคนให้ไม่ทำผิดกฎหมายเท่านั้น ต้องอบรมให้ดีกว่าที่กฎหมายคุมไว้ด้วย ถ้าเหตุผลเป็นเช่นนี้ การแก้ปัญหาสังคมก็ต้องแก้ที่คนด้วยไม่ใช่มุ่งเปลี่ยนแต่ระบบ เพราะ

ถ้าคนไม่ดีไม่ว่าจะอยู่ในระบบใดก็จะหาทางทำชั่วเรื่อยไป และถ้าต้องเปลี่ยนระบบเพราะคนทำชั่วได้ ก็จะต้องเปลี่ยนกันเรื่อยไปไม่รู้จบจบ เรามักมีความเห็นตามนักสังคมศาสตร์ซึ่งศึกษาเรื่องระบบเป็นใหญ่ว่า คนเบียดเบียนกันเพราะระบบไม่ดี จริงอยู่ระบบที่ไม่ดีมีช่องทางให้คนเบียดเบียนกันได้ แต่ถ้าคนดีแม้มีช่องทางทำชั่วก็ไม่ทำ เหมือนคนที่เห็นสตาจค์ตกตามถนนแล้วเก็บไปประกาศหาเจ้าของทั้ง ๆ ที่ตนเก็บไว้เสียเองได้โดยไม่มีใครรู้ ถ้าพิจารณาให้ต้องแท้แล้วจะเห็นว่า การที่คนเบียดเบียนกันเพราะระบบเป็นเหตุ นั้นมีน้อยกว่าการที่คนมีนิสัยตั้งใจหรือหาทางเบียดเบียนกันอยู่ก่อน แล้วหาช่องทางเอาระบบเป็นเครื่องมือในการเบียดเบียนนั้น ผู้เขียนมิได้คิดว่า ระบบเป็นสิ่งไม่จำเป็น แต่คิดว่าไม่ควรเห็นคุณค่าหรือเห็นโทษของระบบเกินความจริง และไม่ควรประเมินค่ามนุษย์ในทางดีหรือเลวเกินความจริง ไม่ควรคิดว่าต้องมีระบบบังคับเท่านั้นมนุษย์จึงทำดี หรือไม่ควรคิดว่ามนุษย์ทำได้ทุกคนโดยไม่ต้องใช้ระบบช่วยเลย พุทธศาสนายอมรับทั้งเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ว่าทำดีได้เอง อบรมให้ดีได้ และเห็นความสำคัญของระบบว่าจำเป็นสำหรับคนที่อยู่ร่วมกัน ดังจะเห็นได้ว่าพระวินัยของสงฆ์นั้นก็คือระเบียบปกครองสงฆ์นั่นเอง แม้จะไม่ปรากฏรูปเป็นสถาบันหรือข้อบัญญัติ เช่นการปกครองสงฆ์ในสมัยปัจจุบันก็ตาม จึงเห็นได้ว่าการวินิจฉัยปัญหาสังคมของพุทธศาสนา ก็มีลักษณะดำเนินตามข้อเท็จจริงและเป็นทางสายกลาง ซึ่งทำให้รับความคิดเห็นฝ่ายเถียงสุดทั้งสองข้างมาพิจารณาได้ ไม่เหมือนความคิดเห็นสุดซึ่งไม่ยอมรับพิจารณาความคิดเห็นของฝ่ายอื่นหรือเห็นแต่ข้อเสียของฝ่ายอื่น ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงโดยที่ยังไม่มีการไตร่ตรองว่าใครเป็นฝ่ายผิด

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทำให้คนเราต้องทำงานในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมแตกต่างกันไป ความต่างกันนี้เป็นเหตุใหญ่ให้คนทะเลาะวิวาทกัน เพราะมักเห็นว่าตนให้ความเป็นธรรมแก่ผู้อื่นเสมอ และตนได้รับแต่ความไม่เป็นธรรมเสมอ กล่าวคือ ความยึดมั่นถือมั่น



ในตน คิดถึงตนว่าสำคัญนี้เองทำให้เห็นแต่ความดี  
ของตน เมื่อมีความต่างกันขึ้นก็เกิดการแย่งชิงฐานะกัน  
ตามที่ตนเห็นว่าสมควรจะได้รับ ดังจะเห็นได้ว่าคนใน  
ปัจจุบันรังเกียจคำว่า ชนชั้นและรักคำว่า ความเสมอภาค  
จนกระทั่งแทบจะมีได้พิจารณาความหมายว่าเมื่อคน  
คนหนึ่งใช้คำดังกล่าวเขาหมายถึงอะไรแน่ เป็นความ  
เสมอภาคจริงหรือไม่ เป็นการกดคนพวกอื่นให้ต่ำกว่าตัว  
จริงหรือไม่ สมมติว่าเราจะไม่ใช่คำว่าชนชั้นเลย เรา  
ก็มีคำอื่นใช้ และคำเหล่านั้น คนเรากลับไม่รู้สึกรู้ว่า  
มีความหมายเลวเท่ากับ ชนชั้น บางครั้งก็รู้สึกว่าเป็นของ  
ธรรมดาไป เช่น นายจ้าง ลูกจ้าง หัวหน้า ลูกน้อง  
ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้นำ ผู้ตาม แรงงาน  
สมอง แรงงานกาย จึงกล่าวได้ว่า คำว่า ชนชั้น ก็คือ  
ความเสมอภาคที่ดี เป็นคำย้อมสี (color word) คือมี  
ความหมายชักจูงให้เกิดอารมณ์เห็นดีเห็นงามหรือเห็นชั่ว  
โดยมิได้ไตร่ตรองตามเหตุผลและข้อเท็จจริง แต่คำว่า  
ชนชั้นนั้น ทำให้คนเกิดความคิดในทางร้าย และคำนี้  
เมื่อนำไปใช้ตีความเรื่องต่างๆ ก็ย้อมตีความไปใน  
ทางร้ายทั้งสิ้น พวกคอมมิวนิสต์มองระบบเศรษฐกิจ  
แบบทุนนิยมว่าเป็นการให้ชนชั้นนายทุนกดขี่ชนชั้น  
กรรมกรชีพ พวกเสรีนิยมก็มองพวกคอมมิวนิสต์ว่าเป็น  
การให้อำนาจแก่ชนชั้นปกครอง ซึ่งได้แก่พวกผู้นำและ  
พวกสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์กดขี่ประชาชนธรรมดา  
ให้ทำงานต่างหาก และหลอกลวงให้หลงมกยว่าเป็น  
การทำเพื่อประเทศชาติและความสุขของตน

ถ้าเราพิจารณาเรื่องนี้ตามหลักพุทธศาสนาจะเห็น  
ว่า ความแตกต่างของคนโดยธรรมชาตินี้เป็นข้อเท็จจริง  
ที่ต้องยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหน้าตาท่าทาง สติปัญญา  
นิสัย ใจคอ ไม่มีใครเหมือนกันเลย เมื่อเป็นเช่นนี้คน  
ที่อยู่ในสังคมก็จะมีความสามารถ มีความถนัดต่างกัน  
จึงต้องแบ่งหน้าที่กันทำตามที่ตนถนัด แต่ไม่ว่าจะทำ  
หน้าที่ใดก็ต้องมีธรรมประจำใจ ไม่ดูหมิ่นผู้อื่นหรือใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรม หน้าที่ทุกหน้าที่ไม่ว่าจะมี  
ความรับผิดชอบกว้างขวางหรือแคบก็มีเกียรติเท่ากัน

เพราะพึงพาอาศัยกัน เหมือนเครื่องจักร จะทำงานตาม  
เป้าหมายได้ดี แม้แต่น็อตตัวเดียวก็ต้องถือว่าสำคัญ  
สิ่งที่พึงพิจารณาแก้ไขในระบบทั้งหลายก็คือทำอย่างไร  
จึงจะให้แต่ละคนได้มีโอกาสทำงานตามความสามารถ  
หรือความถนัดของตน

ทฤษฎีสังคมของพุทธศาสนามีลักษณะเป็นทฤษฎี  
การทำหน้าที่ (functionalism) กล่าวคือ ความสัมพันธ์กัน  
ของคนในสังคมเป็นความสัมพันธ์กันโดยหน้าที่ ฐานะ  
และบทบาทกำหนดด้วยหน้าที่ คนดีในแง่สังคมก็คือ  
คนที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บรรลุผลเป็นอย่างดี คนชั่ว  
ก็คือคนที่ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน แต่จุดหมาย  
ที่ศาสนาพุทธต้องการให้มีในสังคมนั้น ต้องดีโดยฐานะ  
ที่เป็นคนและดีโดยปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคม ไม่ใช่  
เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง หน้าที่ในสังคมตามที่พุทธ  
ศาสนากำหนดไว้นั้นเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสังคม  
อินเดียสมัยพุทธกาล ในสังคมปัจจุบันอาจต้องแก้ไขบ้าง  
เช่นหน้าที่ของภรรยาในสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสมัยที่  
หญิงทำงานเช่นเดียวกับชาย จะให้ทำหน้าที่ในบ้าน  
ทั้งหมดอย่างแต่ก่อนก็จะกลายเป็นว่าชายเอาเปรียบใน  
เรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ พระพุทธเจ้าสอนคนอื่นเดียวก็น่า  
เอาสังคมอินเดียเป็นหลัก เมื่อสังคมเปลี่ยนไปก็ต้อง  
ปรับปรุงไป แต่ก็ต้องอาศัยเหตุผลและธรรม เป็นหลัก  
พิจารณา ต้องถือว่าระบบสังคมเป็นสิ่งที่คนเราสร้างขึ้น  
เมื่อมีสิ่งใดไม่เหมาะสมก็เปลี่ยนได้ แม้แต่คนแต่ละคน  
พระพุทธเจ้าก็ยังถือว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ฉะนั้น  
สังคมซึ่งเป็นเพียงสิ่งที่คนแต่ละหมู่สร้างขึ้น ก็ยัง  
เปลี่ยนแปลงได้ง่าย พระพุทธเจ้าย่อมไม่ถือว่าคนทั้งโลก  
ควรเปลี่ยนสังคมเป็นอย่างไรที่พระองค์กล่าวไว้ หากแต่  
ต้องการให้เป็นตัวอย่างว่าคนที่มีความต่าง ๆ ในสังคม  
ต้องมีหน้าที่มีธรรมต่างกันอย่างไร เมื่อฐานะของคนใน  
สังคมมีเพิ่มขึ้น หรือสังคมเปลี่ยนไป คนในสังคมนั้นใน  
ยุคสมัยนั้นก็ต้องรู้จักเลือกธรรมะมาดัดแปลงให้เหมาะ  
แก่ฐานะและสังคมนั้น ๆ เอง



## ๒. ปัญหาระบบการเมือง

ประเทศไทยแต่เดิมปกครองตามระบอบสมบูรณา-  
ญาสิทธิราชย์ แต่เนื่องจากพระมหากษัตริย์ส่วนมาก  
ทรงมีทศพิธราชธรรม และปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งให้  
ความเป็นธรรมแก่ราษฎรเป็นอย่างดี ประชาชนจึงมี  
เสรีภาพมาก ทรรศนะดังกล่าวนี้ผู้เขียนสรุปจากการ  
ศึกษากฎหมายสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา ในข้อ  
เขียนนี้ผู้เขียนจะไม่นำเหตุผลต่างๆ มาอภิปราย เพราะ  
ไม่ใช่จุดมุ่งหมาย ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพียงเพื่อให้ทราบว่า  
ในข้อเขียนนี้ ผู้เขียนมีสมมติฐานอะไรอยู่เท่านั้น ต่อมา  
แม้จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว ประชา-  
ชนส่วนใหญ่ก็ยังจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดิม  
ประเทศไทยจึงมีทั้งพระมหากษัตริย์และระบอบประชา-  
ธิปไตยโดยการเลือกตั้งคู่กันไป ทำนองเดียวกับประเทศ  
อังกฤษ สถาบันพระมหากษัตริย์นั้นคนไทยเข้าใจ และ  
ยอมรับด้วยหัวใจ ไม่มีความหวาดระแวงสงสัยในทาง  
ไม่ดี ส่วนระบอบประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งนั้นเป็น  
ของใหม่สำหรับคนไทย คนไทยทั่วไปยังไม่เข้าใจและไม่  
เห็นคุณค่า รัฐบาลก็ต้องพยายามทำให้เข้าใจโดยอาศัย  
ระบบการศึกษา ระบอบประชาธิปไตยนั้นเรารับเข้ามา  
พร้อมกับการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ แต่เราสอนประชา-  
ธิปไตยน้อยกว่าการศึกษาวิชาอื่นๆ คนทั่วไปจึงไม่ค่อย  
เข้าใจประชาธิปไตย แต่กลับเห็นข้อดีของการศึกษาแบบ  
วิทยาศาสตร์ ความเจริญทางเทคโนโลยี การอุตสาหกรรม  
ระบบเศรษฐกิจ แบบเสรีนิยม จึงหลงใหลความเจริญ  
ทางวัตถุกันมากขึ้น ลงทุนค้าขาย หากำไรกันมากขึ้น  
พยายามเปลี่ยนสังคมให้เป็นอย่างฝรั่งดำเนินชีวิตแบบฝรั่ง  
แม้แต่กิริยาท่าทางประเพณีก็พยายามเปลี่ยนให้เป็นฝรั่ง  
มากขึ้น โดยถือเป็นเรื่องหมายแห่งความเจริญ และ  
คิดว่าความเจริญดังกล่าวเนื่องมาจากประชาธิปไตย ซึ่ง  
ความจริงเรายังไม่เข้าใจประชาธิปไตยในแง่ที่ให้เสรีภาพ  
ทางการคิดและแสดงความคิดเห็นการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น  
ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่เข้ามาเจริญในเมืองไทยจึง  
เจริญเฉพาะส่วนเสรีนิยม แต่ไม่เจริญในส่วนประชาธิปไตย  
กล่าวคือการกระทำใดๆ ไม่ว่าจะเป็นคุณหรือโทษเราก็

เรียกร้องที่จะกระทำ ส่วนการคิดการใช้เหตุผล การ  
รับฟังความคิดเห็นยังปฏิบัติกันเป็นส่วนน้อย จึงกล่าว  
ได้ว่าเรานำประชาธิปไตยเข้ามาเพียงรูปแบบหรือโครงสร้าง  
แต่ไม่ได้ฝึกคนให้มีน้ำใจเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง  
นอกจากนั้นเรายังฝึกคนให้หลงใหลความเจริญทาง  
วัตถุ เราให้เสรีภาพแม้แต่ในทางทำลายความสุขของ  
ส่วนรวม และทำลายเศรษฐกิจของประเทศ เช่น การยอม  
ให้ซื้อของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวน  
มาก การปล่อยให้มัสถานเริงรมย์มากๆ จนคนมีนิสัย  
รักสิ่งเริงรมย์ การปล่อยให้กิจการที่จะทำความเดือดร้อน  
แก่ประชาชนโดยทางอ้อมเช่นการธนาคาร โรงรับจำนำ  
การประกันภัยต่างๆ อยู่ในมือของเอกชน เป็นต้น  
เสรีภาพเหล่านี้รัฐให้แก่ประชาชนก็จริง แต่จะมีประชาชน  
เพียงกลุ่มเดียวที่ได้ประโยชน์อย่างแท้จริง ประโยชน์ที่  
ได้นั้นถ้าจะให้ได้มากก็ต้องใช้วิธีเอาเปรียบต่างๆ ผล  
จึงกลายเป็นการให้เสรีภาพแก่คนกลุ่มหนึ่งในการ  
หลอกลวงหรือทำความเดือดร้อนแก่คนอีกกลุ่มหนึ่ง แม้  
ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของรัฐบาล แต่ก็เป็นการสนับสนุนให้  
เกิดโอกาสเช่นนั้นได้ จึงเป็นช่องทางให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์  
โจมตี โดยอาศัยจะแก้ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางวัตถุ  
ดังกล่าว ซึ่งคอมมิวนิสต์เรียกว่าปัญหาชนชั้น โดยเสนอ  
ประชาธิปไตยแบบคอมมิวนิสต์เพื่อแก้ปัญหาคอนรวมี  
เสรีภาพมากกว่าคนจน ผลก็คือความฟุ้งเฟ้อต่างๆ  
ลดลงแต่เสรีภาพในทางอื่นก็ลดลงด้วย อำนาจของรัฐ  
มีมากจนประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น  
ได้น้อย และประชาชนก็ได้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น เพราะ  
รัฐบาลเอาผลได้จากแรงงานของประชาชนไปใช้ผลิตอาวุธ  
และสนับสนุนคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศ ประเทศไทย  
เป็นประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมซึ่งมีส่วนเสียดังกล่าว  
มาแล้ว จึงมีผู้พยายามจะให้เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย  
แบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งถ้าเปลี่ยนได้ก็จะต้องรับภาระรุกราน  
ประเทศอื่นเหมือนประเทศคอมมิวนิสต์อื่นๆ ในปัจจุบัน

การปล่อยให้คนพวกหนึ่งมีเสรีภาพมากจนสามารถ  
เอาเปรียบผู้อื่น มีโอกาสดีกว่าในเรื่องต่างๆ เช่น การ  
ทำมาหากิน การรักษาพยาบาล การศึกษา ความ



ปลอดภัย เป็นต้น ย่อมไม่ใช่การปกครองที่ดี ส่วนการให้เสรีภาพน้อยจนรัฐเข้าตัดสินแทนประชาชนไปเสียแทบทุกเรื่อง ก็ไม่เป็นความสุขของประชาชน อย่างแท้จริงเช่นกัน

ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม หรือ แบบคอมมิวนิสต์ก็ตาม ล้วนเป็นประชาธิปไตยวัตถุนิยมที่มุ่งเอาวิทยาศาสตร์มาเพิ่มผลผลิตทั้งสิ้น แต่การเพิ่มผลผลิตก็คือการทำลายทรัพยากรอย่างหนึ่ง จึงไม่ควรถือเป็นจุดหมาย ควรถือเป็นเพียงวิธีที่จะทำให้คนมีพอกินพอใช้ ซึ่งต้องให้ทุกคนยึดหลักประหยัดด้วยจึงจะเกิดความพอได้ตามต้องการ การผลิตต้องใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นของส่วนรวม ผลได้ส่วนใหญ่จึงควรตกอยู่แก่ส่วนรวม ระบบเสรีนิยมเป็นการยอมให้คนบางคนบางกลุ่มนำเอาทรัพยากรส่วนรวมไปค้ากำไรเพื่อตัวเองเป็นส่วนใหญ่ รัฐบาลได้ภาษามากก็ไม่คุ้มกับที่ประเทศเสียทรัพยากรไป ส่วนระบบคอมมิวนิสต์ แม้รัฐบาลจะจัดการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ผลได้ก็มีได้ตกอยู่แก่ประชาชนผู้ผลิต หากแต่ตกอยู่แก่สมาชิกของพรรคส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งนำไปรุกรานประเทศอื่น ประชาชนจึงไม่ได้รับผลตามแรงงานของตน

พุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตย แต่ไม่ใช่ประชาธิปไตยวัตถุนิยมดังกล่าว หากแต่เป็นประชาธิปไตยจิตนิยม ที่มุ่งให้คนมีความสุขกายสบายใจ แต่มีชีวิตแบบเรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ ไม่ต้องตรากตรำทำงานมากนัก ชีวิตแบบนี้มีพระคุณเรื่อง เสรีภาพ ความเสมอภาค กฎหมาย และการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกแบบหนึ่งดังจะนำมากล่าวต่อไปนี้

## ๒.๑ เสรีภาพ

เสรีภาพโดยนัยแห่งโลกุตตรธรรมได้แก่ ภาวะแห่งความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นเสรีภาพที่แท้ไม่ผูกพันกับสิ่งใด ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด ส่วนเสรีภาพโดยนัยแห่งโลกียธรรม คือเสรีภาพที่จะพูดถึงในหัวข้อนี้เป็นเสรีภาพตามความรู้สึกเสรีภาพที่ยังมีกิเลสปนอยู่ เสรีภาพตามความหมายทั่วไปคือเสรีภาพที่จะกระทำสิ่ง

ที่ตนปรารถนา และเสรีภาพที่จะพ้นจากการกระทำสิ่งที่ไม่ปรารถนา หรือถูกกระทำในสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา นั้น ที่จริงก็คือ ตัดหาหรือความอยากนั่นเอง อยากรได้สิ่งที่ตนพอใจ ไม่อยากรได้สิ่งที่ตนไม่พอใจ พระคุณของพุทธศาสนาก่อนความอยากเป็นความพอใจของคน แต่ความพอใจนี้จะไม่ถึงขั้นสุด คนเราจึงต้องดิ้นรนเรื่อยไป ยิ่งอยากรมากก็ยิ่งรู้สึกว่าย่างขาดสิ่งนั้นสิ่งนี้ เมื่อได้สิ่งที่อยากรได้แล้ว ก็อยากรได้ให้มากขึ้น ได้ดียิ่งขึ้น ได้ทั้งหมดก็ยิ่งดี เมื่อได้สิ่งหนึ่งมากแล้ว ก็อยากรได้สิ่งอื่นต่อไปอีก รู้สึกตัวว่าตัวขาดนั้นขาดน้อยอยู่รำไป ภาวะเช่นนี้ก็คือการเป็นทาสความอยากของตัวเอง ต้องทำงานรับใช้ความอยากของตัวเอง ความอยากเป็นผู้บังคับ ไม่สามารถคิดหรือทำอะไรอย่างเสรีได้ ความสามารถพูดหรือทำสิ่งที่ตนต้องการได้นั้นเป็นความพอใจชั่วคราว เมื่อมีความต้องการนั้น ต้องการนี้อยู่เรื่อย ก็เรียกว่าเสรีภาพที่จะทำนั้นทำนี้อยู่เรื่อย เป็นการขาดเสรีภาพอยู่เสมอ เพราะรู้สึกขาดอยู่เสมอ ดังนั้น ถ้าเรามีความอยาก มีความต้องการแต่น้อย ความรู้สึกขาดก็มีน้อย ความเดือดร้อนแสวงหาสิ่งที่ขาดก็น้อย เหมือนกับเราอยู่ในห้อง ถ้าเราไม่รู้สึกลอยออกไป แม้จะมีใครใส่กุญแจขังไว้ เราก็ไม่ต้องดิ้นรนที่จะออกจากห้อง ไม่รู้สึกขาดอิสรภาพ ในแง่นี้ คนที่มีความต้องการน้อยจึงมีเสรีภาพมากกว่าคนที่ต้องการมาก ๆ

เสรีภาพเป็นสิ่งที่ต้องมีขอบเขตจำกัด ในสังคมโดยทั่วไป คนไม่มีเสรีภาพที่จะทำผิดกฎหมาย กล่าวคือถือว่ากฎหมายเป็นมาตรฐานแห่งความดี การทำผิดกฎหมายถือว่าชั่ว และคนไม่มีเสรีภาพที่จะทำชั่ว แต่ความชั่วในสังคมนั้นส่วนใหญ่เกิดจากกามตัณหา ความพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส คนส่วนใหญ่ทำชั่วก็เพื่อสิ่งเหล่านี้ พุทธศาสนาจึงสอนให้ต้องการสิ่งเหล่านี้แต่น้อย เป็นการตัดเหตุแห่งการทำชั่ว รัฐจึงควรจำกัดเสรีภาพในเรื่องรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลงให้มาก ไม่ยอมให้มีไว้ล่อใจคนในสังคมมากเช่นปัจจุบัน เพราะคนไม่ควรจะมีเสรีภาพในการเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อันเป็นเหตุแห่งความชั่วด้วย



## ๒.๒ กฎหมาย

กฎหมายมีลักษณะเป็นข้อห้าม กล่าวคือห้ามพูดหรือทำการซึ่งรัฐคิดว่าเป็นความชั่ว โดยถือว่าเมื่อเว้นจากสิ่งที่ถูกกฎหมายห้ามแล้วก็เป็นความดี แต่ที่จริงกฎหมายมิได้สอนว่าควรทำอย่างไรจึงจะเป็นคนดี คนที่ไม่เคยปรากฏว่าทำผิดกฎหมายเลยอาจไม่ใช่คนดีจริงก็ได้ เพียงแต่ไม่มีใครเอาผิดเขาตามกฎหมายเท่านั้น กฎหมายใช้วิธีบังคับ ทำให้คนเข้าอยู่ในกรอบที่ต้องการ คนที่ทำตามกฎหมายจึงไม่จำเป็นจะต้องดีโดยแท้ แต่ดีเพราะกลัว หากมีโอกาสเสี่ยงได้ก็อาจเสี่ยงกฎหมาย กฎหมายจึงเพียงแต่ทำให้คนไม่กล้าทำชั่วอย่างเปิดเผยจนเกินไป และไม่ทำความชั่วที่รุนแรงจนเกินไป ความชั่วที่ไม่รุนแรงหรือไม่เห็นผลทันตาตามกฎหมายมักไม่สนใจ เช่น การดื่มสุรา ความเจ้าชู้ การพูดโกหก เป็นต้น

การที่คนปัจจุบันระมัดระวังกฎหมายน้อย มีใช้เพราะรู้กฎหมายหรือยอมรับกฎหมาย การปฏิบัติของนักกฎหมายที่ว่าความไม่รู้จักกฎหมายใช้เป็นข้ออ้างไม่ได้ เท่ากับตั้งสมมติฐานว่าทุกคนรู้จักกฎหมาย สมมติฐานนี้เป็นเพียงการถือเอาเอง ไม่ใช่การยอมรับ และที่ถือเอาเช่นนั้นก็เพื่อให้ใช้กฎหมายได้ หากไม่แล้วคนที่อ้างว่าไม่รู้จักกฎหมายจะมีมาก แต่โดยข้อเท็จจริง คนที่รู้จักกฎหมายในเมืองไทยปัจจุบันก็ได้แก่พวกที่เรียนกฎหมาย กับพวกที่มีหน้าที่ต้องใช้กฎหมายเท่านั้น คนส่วนใหญ่ไม่รู้จักกฎหมาย สมมติฐานที่ตั้งไว้แม้ใช้ปฏิบัติได้ก็เป็นสมมติฐานเท็จ การที่คนส่วนใหญ่ไม่ทำผิดกฎหมายทั้งๆ ที่ไม่รู้จักกฎหมายก็เพราะคนเหล่านี้ได้รับการอบรมให้ทำดีโดยหลักศีลธรรม ซึ่งถ่ายทอดต่อๆ กันมาในสังคม กฎหมายจึงมีหน้าที่เสริมศีลธรรม เพราะศีลธรรมไม่มีอำนาจลงโทษมากนัก คนอาจจะละเมิดได้ง่าย แต่ถ้าคนยอมรับศีลธรรมแล้วจะเป็นคนดีโดยไม่ต้องมีใครบังคับ ส่วนกฎหมายมีอำนาจลงโทษ แต่ไม่มีอำนาจชักจูงใจให้คนประพฤติดีด้วยตัวเอง รัฐจึงไม่ควรทิ้งศีลธรรม เพราะกฎหมายใช้แทนศีลธรรมไม่ได้ แต่ถ้าสนับสนุนให้คนมีศีลธรรม ก็ไม่ต้องใช้กฎหมายกันมากนัก เพราะข้อ

ห้ามข้อปฏิบัติของศีลธรรมนั้นทำได้ยากกว่ากฎหมายอยู่แล้ว คนที่ปฏิบัติตามศีลธรรมได้จะปฏิบัติตามกฎหมายได้โดยไม่รู้สึกลำบาก

## ๒.๓ ความเสมอภาค

ตามพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา คนเราควรยอมรับข้อเท็จจริงว่า คนเท่าเทียมกันไม่ได้ ไม่ว่าจะพิจารณาแง่ใด เป็นต้นว่าถ้าพิจารณาในแง่การปกครอง ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็ต้องมีฐานะแตกต่างกัน และการปกครองเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคม ความแตกต่างในแง่การปกครองจึงต้องมีอยู่ ในแง่เศรษฐกิจ เมื่อคนแต่ละคนมีสติปัญญา ความขยันขันแข็งต่างกัน ถ้าจะให้มียาได้เท่ากันหมดความเท่ากันก็เป็นความไม่ยุติธรรม ในทางกลับกันคนที่รายได้น้อยจะเสียภาษีเท่าคนรายได้มากก็ไม่ยุติธรรมเช่นกัน ในด้านคุณธรรม คนที่เป็นอาชญากรหากได้รับความยกย่องเท่าสุจริตชน วีรบุรุษหรือผู้ทรงศีล ความดีกับความชั่วก็มีค่าเท่ากัน ความเท่าเทียมกันของคนเราพอจะมีอยู่ใน ๒ แง่ คือ เท่าเทียมกันในแง่ที่ได้รับความคุ้มครองตามตัวบทกฎหมายเหมือนกันแง่หนึ่ง อีกแง่หนึ่งเท่าเทียมกันในฐานที่เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวกัน ความเท่าเทียมกันในแง่หลังเมื่อพิจารณาจากหลักชีววิทยา ทุกคนก็ได้เท่าเทียมกันทางร่างกายแม้จะอยู่ในประเภทเดียวกันก็ตาม ดังนั้นในแง่นี้ตีความได้แต่เพียงว่ามีค่าเป็นคนเท่ากัน ซึ่งพระพุทธเจ้าเห็นว่าค่าของคนมิได้อยู่ที่รูปร่าง หน้าตา แต่อยู่ที่ความประพฤติ จึงกลับไปสู่ความคิดเดิมอีกว่า คนที่ประพฤติเป็นอาชญากรไม่ควรมีค่าเท่ากับสุจริตชน แม้จะเป็นคนเหมือนกันก็ตาม ถ้าจะตีความในแง่ค่าของคนอย่างไม่รัดกุมนักก็เห็นจะต้องตีความว่าในฐานะเป็นคนควรได้รับการปฏิบัติขั้นต่ำสุดเหมือนกัน กล่าวคืออย่างน้อยควรมีมาตรฐานสำหรับปฏิบัติต่อกันไม่ให้ต่ำลงเท่ากับสัตว์หรือสิ่งของ เช่น ไม่ควรให้คนไปขายเป็นสินค้า เป็นต้น แต่การตีความเช่นนี้ก็แสดงว่า คนเท่าเทียมกันในการปฏิบัติขั้นต่ำสุด แต่ในขั้นสูงไปคนไม่เท่ากัน



ในแง่ความเท่าเทียมกันทางกฎหมายก็เช่นกัน เป็นความเท่ากันทางทฤษฎีเท่านั้น เพราะมีใช้ทุกคนที่ รู้กฎหมาย คนรู้กฎหมายดีกว่าย่อมได้รับความคุ้มครอง จากกฎหมายมากกว่า คนที่ร่ำรวยกว่าย่อมมีโอกาสได้ รับผลดีทางกฎหมายมากกว่า แต่ถึงจะมีข้อบกพร่องใน ทางปฏิบัติเช่นนี้ ก็เป็นสิ่งที่แก้ไขได้ง่ายกว่าความเท่าเทียม กันในแง่อื่น เพราะรัฐอาจช่วยให้ความเป็นธรรมโดย ว่าความให้คนยากจนโดยไม่ต้องเสียเงิน หรือให้การ ศึกษากฎหมายแก่ประชาชนให้ทั่วถึง แม้เป็นสิ่งที่ยาก แก่การปฏิบัติก็ยังเห็นทางเป็นไปได้แต่ความเท่าเทียมกัน เพียงแง่เดียวเช่นนี้จะเป็นเหตุผลให้ถือว่าคนเราควร เท่าเทียมกันทุกอย่างจึงจะเป็นการยุติธรรมหาได้ไม่

พระพุทธเจ้าถือว่าคนต่างกันแน่นอน แต่มีได้ต่างกัน ที่ชาติกำเนิด ฐานะหรือการศึกษา แต่ต่างกันที่ความ ประพฤติ ดังนั้น การเคารพยกย่องคนจึงต้องดูที่ความ ประพฤติฐานะสูงต่ำทางความประพฤตินี้มีค่าสูงกว่า ความรู้ความสามารถหรือเงินทอง จึงไม่ควรตีค่าให้ ต่างกันด้วยเงินทอง อันที่จริงพุทธศาสนาถือว่าความ ประพฤติมีค่ายิ่งกว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ แต่ในสังคมจริง ๆ นั้น เครื่องหมายยกย่องฐานะก็คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ นี่เอง สำหรับคนที่ไม่ติดในสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็ เป็นเพียงเครื่องหมายที่คนอื่นให้ไว้เพื่อให้เห็นแก่เห็น เท่านั้น วิธีที่ทางศาสนาทำอยู่ก็คือยกย่องด้วยการ อนุโมทนา คือเห็นชอบในความประพฤตินี้ เมื่อพิจารณา ในแง่นี้จะเห็นว่าสังคมพุทธต้องการยกย่องคนดี ต้องการ ให้เห็นว่าการกระทำดีมีระดับต่างกัน และยกย่องกัน ตามความดีที่ทำ แต่มีใช้ยกย่องด้วยการให้ค่าทาง เศรษฐกิจคือเงินทอง ทางสังคมคืออำนาจหน้าที่ ค่าทาง เศรษฐกิจควรเป็นผลตอบแทนสำหรับคนขยันทำงาน อาชีพ ค่าทางสังคมควรเป็นผลตอบแทนสำหรับผู้ ปกครองประชาชนให้มีความสุข แต่ไม่ว่าจะพิจารณาใน แ่งความประพฤติ เศรษฐกิจ สังคม คนก็ไม่ควรเท่าเทียม กัน เพราะความเท่าเทียมกันเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มียุติธรรม และการตัดสินคนด้วยการพิจารณาแง่เดียว เช่นแง่ เศรษฐกิจ หรือแง่สังคม แล้วให้ผลตอบแทนแก่การกระทำ

ทุกอย่างเป็นเงินทอง หรือเป็นฐานะทางสังคมก็ไม่มี ยุติธรรมเช่นกัน ควรพิจารณาว่าทำความดีในแง่ใดก็ได้ให้ ผลตอบแทนในแง่ นั้น เช่นทหารที่รบเก่ง ควรได้ผล ตอบแทนคือ เหรียญกล้าหาญ ไม่ใช่การขึ้นเงินเดือน ตำแหน่งทางวิชาการของครูอาจารย์ก็ไม่ควรนำมาตีค่า เทียบกับเงินเดือน เงินเดือนควรมีลักษณะเป็นค่าเลี้ยงชีพ ซึ่งเพิ่มให้ตามจำนวนปีที่ได้ปฏิบัติงานมาด้วยความ สุจริตเท่านั้น คือพิจารณาว่ามีความซื่อสัตย์ในการทำงาน มากน้อยเพียงใดโดยใช้จำนวนปีที่ทำงานเป็นเกณฑ์ กว้างๆ ดังนี้ เป็นต้น ฐานะของคนในสังคมก็จะถูกจำกัด ไม่ให้ต่างกันมากด้วยอัตราเงินเดือนที่รัฐกำหนดไว้ ความดีความชอบทั้งหลายก็ให้เป็นเกียรติ ส่วนผู้ที่ ประกอบอาชีพอื่นก็ต้องเสียภาษีในอัตราที่จะมีเงินเหลือ เก็บไม่มาก จนมีความเป็นอยู่พุ่มเฟิย ไม่เปิดโอกาสให้ มีสินค้านหรือสิ่งพุ่มเฟิยต่าง ๆ มากจนเกินไป ถ้าพิจารณา กันในทำนองนี้แล้วจะเห็นว่าความไม่เสมอภาคไม่ก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำต่ำสูง จนกระทั่งมีการกดขี่เอาเปรียบ กันขึ้นในสังคม แต่ถ้าคนเราจะเป็นอยู่อย่างนี้ไม่ได้ด้วยเหตุที่เคยชินกับความพุ่มเฟิยทางกามตัณหา อย่างน้อยก็ควรค่อย ๆ ตัดความพุ่มเฟิยทางกามตัณหา ให้ลดลงทีละอย่างสองอย่าง เราก็อยู่อย่างพุทธศาสนิก ได้ในที่สุด ชีวิตอย่างนั้นเป็นชีวิตที่คนเรามีความสุขได้ แต่ขณะนั้นเราจึงไม่มีโอกาสได้รู้จักหรือเคยชินกับชีวิตชนิด ดังกล่าวเท่านั้น

## ๒.๔ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ มนุษย์สุขสบายขึ้นได้มาก ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีเป็นความจริงตามธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่ตีหรือ เลวโดยตัวเอง จะให้ผลดีหรือเลวอยู่ที่ผู้ใช้เป็นสำคัญ ความรู้ดังกล่าวมนุษย์ได้นำมาใช้ทั้งในทางก่อประโยชน์ สุขแก่มนุษย์ และในทางทำลายมนุษย์ ที่ใช้ในทางทำ ลายนั้นเป็นไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง เช่น การใช้ยา ฆ่าแมลง หรือรับประทานยาโดยไม่มีความรู้เกี่ยวกับยา แต่ที่ร้ายแรงมากก็คือการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไป



ใช้สร้างอาวุธที่มีประสิทธิภาพในการทำลายมนุษย์และสภาพแวดล้อมได้คราวละมากๆ นอกจากนั้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นความรู้เกี่ยวกับวัตถุ ใช้ดัดแปลงทรัพยากรให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ แต่ความพอใจของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นยังสามารถดัดแปลงทรัพยากรมากเพียงไร ก็ยังบริโภคทรัพยากรอย่างตะกละจนมีท่าว่าจะขาดแคลนในไม่ช้านี้

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนำความสุขมาให้ แต่มนุษย์จะไม่มีวันพอใจในความสุขที่ได้รับการหาความสุขด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างเดียวจึงไม่ทำให้มนุษย์มีความสุข มนุษย์จะมีความสุขได้ต้องรู้จักพอ รู้จักยินดีในความเป็นอยู่อย่างๆ ถ้ามนุษย์มีความต้องการเพียงเท่านี้ ความรู้วิทยาศาสตร์ในปัจจุบันก็ให้ความสุขแก่มนุษย์ได้เกือบสมบูรณ์ ดังนั้นในการปกครอง รัฐจึงควรมีนโยบายให้ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างๆ และนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นวิธีการในการหาความสุขทางกายให้แก่ประชาชนเพื่อประชาชนจะได้ไม่ต้องตรากตรำทำงานมาก และมีเวลาพอที่จะตรึงตรองเรื่องศีลธรรม หาความสุขทางใจได้ ถ้ารัฐไม่ควบคุมไม่ให้ชีวิตกันอย่างง่าย ๆ แล้ว ประชาชนก็จะต้องตรากตรำเพื่อมีชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และห่างจากศีลธรรมมากขึ้นทุกที

กล่าวโดยสรุป สังคมที่ปกครองด้วยประชาธิปไตยจิตนิยมของพุทธศาสนานั้นเป็นสังคมที่มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ง่าย ๆ ต่างคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคมด้วยความเข้าใจในความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน ไม่หวังผลตอบแทนทางวัตถุจนเกินความจำเป็น มีความสะดวกสบายทางวัตถุ โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยึดมั่นในศีลธรรมของพุทธศาสนา และมุ่งจะประพฤติดีอยู่เสมอ รัฐมีหน้าที่รักษาความสงบภายในและป้องกันประเทศเพื่อให้สามารถดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวได้ กฎหมายของรัฐต้องส่งเสริมให้คนดำเนินชีวิตที่ดีดังกล่าวกิจกรรมหรือกิจการใดที่เป็นไปในทางชั่วตามหลักพุทธศาสนา ถ้าควบคุมได้ก็ควบคุม

ถ้ายังควบคุมไม่ได้ก็ต้องหาทางลดและชักจูงให้ประชาชนเห็นว่าเป็นสิ่งชั่ว รัฐมิใช่มีหน้าที่ปกครองอย่างเดียว แต่มีหน้าที่ปกครองให้คนเป็นคนดี เพราะความเป็นคนดีเท่านั้นที่นำความสุขที่แท้จริงให้แก่ประชาชน

### ๓. ปัญหาระบบเศรษฐกิจ

เมื่อคนในสังคมยากจน ระบบเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยแก้ความยากจนได้ ในสมัยปัจจุบันคนเพิ่มจำนวนขึ้น ทรัพยากรลดจำนวนลง ค่าครองชีพจึงสูงขึ้นและคนรู้สึกจนลง ต้องทำงานหนัก แต่มีรายได้แทบไม่พอใช้ ภาวะเช่นนี้เป็นสิ่งที่คนไม่ปรารถนา และหวังว่าจะหาระบบเศรษฐกิจมาแก้ปัญหานี้ได้ ในสมัยที่คนยังน้อยและทรัพยากรมีมาก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นสิ่งที่ถูกกับนิสัยของคน เพราะทุกคนมีโอกาสร่ำรวยได้ทั้งนั้นหากมีสติปัญญาและความขยันขันแข็ง คนในโลกตะวันตกซึ่งใช้ระบบนี้มาก่อน เมื่อทรัพยากรน้อยลง ก็ออกล่าอาณานิคมแสวงหาทรัพยากรมาใช้ในประเทศของตนได้ แต่ในปัจจุบันภาวะอย่างนั้นหมดไป แม้คนจะขยันขันแข็งหรือมีสติปัญญาก็มีทางร่ำรวยได้ยาก คนที่จะร่ำรวยได้ก็มีแต่พวกที่เคยสะสมทุนกันไว้ตั้งแต่โบราณ จึงมีตระกูลที่ร่ำรวยอยู่เป็นจำนวนน้อย คนส่วนใหญ่ยากจนและต้องใช้แรงงานแลกเงินเพื่ออยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ยิ่งคนเพิ่มมากขึ้น แม้แต่โอกาสที่จะมีงานทำก็หายาก คนจึงว่างงาน และบางพวกต้องหาเลี้ยงชีพในทางทุจริต เมื่อระบบทุนนิยมมีปัญหาทำนองนี้ ก็มีผู้พยายามนำระบบอื่นมาเพื่อใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยหาทางเฉลี่ยรายได้ไม่ให้คนจนกับคนรวยมีฐานะต่างกันมากนัก เช่น พวกประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

ถ้าเรายอมรับความจริงว่าประชากรทั้งโลกมีมาก และทรัพยากรน้อยลงทุกทีที่เราไม่สามารถเพิ่มผลผลิตโดยไม่ทำลายทรัพยากรได้ ระบบต่างๆ ที่จะใช้แก้ปัญหาจะช่วยได้ชั่วคราว และการใช้ทรัพยากรนั้นไม่ใช่



เพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเดียว เช่น ประเทศคอมมิวนิสต์ รัฐเป็นนายทุนเอง แต่แทนที่ผลผลิตจะเฉลี่ยกลับไปให้ประชาชนทั้งหมดเพื่อประชาชนจะได้สุขสบาย รัฐกลับนำไปทำสงคราม และขึ้นชื่อว่าสงครามไม่ว่าจะอ้างว่าเพื่อความเป็นธรรมหรือเพื่ออะไรก็ตาม ต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมหาศาล วิธีการของคอมมิวนิสต์จึงมีใช้แก้ปัญหาเพื่อให้ประชาชนกินดีอยู่ดี แต่เป็นการจัดระบบเศรษฐกิจเพื่อให้รัฐมีเงินเหลือไว้ทำสงครามเสียมากกว่า เมื่อประชาชนมีมากทรัพยากรมีน้อย เราไม่สามารถเพิ่มทรัพยากรตามอัตราส่วนของประชาชนได้ วิธีแก้ต้องไม่ใช่อาศัยระบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าระบบเศรษฐกิจใดๆ ก็แก้ปัญหานี้ไม่ได้ เว้นแต่จะลดจำนวนคนลง และให้คนมีความเป็นอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อ เป็นการลดอัตราการใช้ทรัพยากรถึงสองชั้น ถ้ารัฐดำเนินนโยบายตามนี้ได้ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจก็ทำได้ แต่จะต้องไม่ถือว่าความร่ำรวยหรือยากจนตัดสินกันด้วยวัตถุที่มีอยู่มากหรือน้อย

พุทธศาสนาแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยวิธีลดอัตราการเพิ่มประชากร เช่นการใช้ศีลข้อสาม คือ กาเมสุมิจฉาจาราเวรมณี ลดความฟุ้งเฟ้อด้วยการไม่ให้หลงติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยถือว่าสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตได้แก่ปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค นอกจากมีความเป็นอยู่ง่ายๆ แล้ว พุทธศาสนายังสอนให้คนขยัน อดทน กระหมัดกระหม่อม คนที่ดำเนินชีวิตแบบนี้จะไม่มีทางยากจนได้เลย เพราะความร่ำรวยหรือยากจนเป็นความรู้สึก ถ้าเราต้องการสิ่งนั้นสิ่งนั้นก็รู้สึกว่ายากหาสิ่งนั้นสิ่งนี้ ถ้าเราไม่ต้องการอะไรเราก็รู้สึกว่าร่ำรวย ดังนั้น ถ้าเราต้องการน้อยจะรู้สึกขาดน้อย นั่นคือไม่รู้สึกว่ายากจน คนยิ่งละโมภก็ยิ่งรู้สึกว่าตัวจนอยู่ตลอดเวลาแต่คนที่ละโมภแม้จะมีเงินน้อยก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนไม่เห็นเป็นความยากจน

หน้าที่ของรัฐในการจัดระบบเศรษฐกิจ มีสี่หาทางเพิ่มรายได้ประชาชาติ เพราะถ้าคนรวยรวยมาก คนจน

จนมาก รายได้ประชาชาติก็อาจสูงได้ ต้องหาทางให้ทุกคนมีใช้ ยกย่องคนขยัน และสุจริต ไม่ใช่ยกย่องคนรวย ระบบเศรษฐกิจมีไว้เป็นวิธีควบคุมไม่ให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันในด้านแรงงาน คนขยันต้องมีโอกาสได้ทำงาน ยิ่งขยันมากก็ยิ่งได้ค่าแรงมากขึ้น รัฐต้องให้ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ คือไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจที่รักษามลประโยชน์ของคนรวยแต่ประชาชนเดือดร้อน เช่นเป็นห่วงผลประโยชน์ของพ่อค้ามากกว่าผู้ผลิต เป็นห่วงบริษัทประกันหรือโรงรับจำนำ มากกว่าจะสนใจว่าประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากกิจการเหล่านี้อย่างไรบ้าง แต่รัฐบาลก็ต้องไม่เอาน้ำพักน้ำแรงของคนที่ยืนยันแข่งขันสร้างฐานะมาด้วยตนเองไปจนกระทั่งคนขยันเหล่านั้นกลายเป็นคนยากจน คนที่ยืนยันควมมีฐานะดีกว่าคนอื่นก็เกียจได้ แต่ก็ต้องไม่ให้ร่ำรวยจนมีฐานะต่างกันมาก ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจต้องไม่ใช่ความเท่าเทียมกัน แต่ต้องแปรผันตามอัตราส่วนความสามารถและความขยัน รัฐมีหน้าที่จัดการให้ทุกคนมีโอกาสได้ใช้ความสามารถและความขยัน ในแง่นี้ระบบจะทำหน้าที่เป็นวิถีทางไปสู่จุดหมายคือผลได้ทางเศรษฐกิจตามความสามารถของแต่ละคน

#### ๕. ปัญหาระบบการศึกษา

การศึกษาในเมืองไทยปัจจุบันได้รับอิทธิพลปรัชญาปฏิบัตินิยม (pragmatism) มาก ทั้งนี้อาจเนื่องจากนักการศึกษาของไทยได้รับการศึกษาจากสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่นิยมปรัชญาปฏิบัตินิยม เป็นส่วนมาก จึงนำหลักการศึกษาคือชีวิต (education is life) เข้ามาใช้ หลักดังกล่าวนี้มุ่งจะให้ผู้เรียนแก้ปัญหาในชีวิตได้ โดยนำเอาปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ ในชีวิตมาให้ผู้เรียนได้หาทางแก้ไขจริงๆ เพื่อจะได้สามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ต่อไป ดังนั้น การศึกษากับชีวิตจึงแยกกันไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ในชั้นประถมศึกษาหลักการดังกล่าว จึงเห็นว่าไม่ควรศึกษาสิ่งที่ไม่สามารถใช้แก้ปัญหาปัจจุบันได้ ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยอยู่เสมอ และเนื่องจากสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัญหาก็เปลี่ยนไปด้วย



การแก้ปัญหาจึงอาศัยความคิดหรือค่าในอีกสังคมหนึ่ง หรืออีกสมัยหนึ่งมาแก้ปัญหาไม่ได้ การประยุกต์หลักการในลักษณะกว้างๆ ดังกล่าว ทำให้เกิดการตีความแบบที่เรียกว่า 'ก้าวหน้า' (progressivism) ขึ้น เป็นการตีความแบบคนหัวรุนแรง ซึ่งมีใช้ลักษณะของปรัชญาปฏิบัตินิยม พวกหัวก้าวหน้าตีความหลักการศึกษาของปฏิบัตินิยมว่า สิ่งใดที่เป็นค่าหรือวิธีแก้ปัญหาที่มีอยู่เดิม ต้องทิ้งให้หมด ผู้เรียนจะต้องแสวงหาค่าใหม่ด้วยตนเอง การคิดเช่นนี้เป็นการส่งเสริมให้คนเรามุ่งหาความคิดแปลกๆ ใหม่ๆ ก็จริง แต่การไม่ศึกษาของเก่าทำให้เสียเวลาคิดซ้ำของเดิมบ้าง ไม่เห็นข้อบกพร่องและข้อดีของความคิดเดิม อีกทั้งการเลือกศึกษาของเดิมเฉพาะที่แก้ปัญหาปัจจุบันได้ ผู้เลือกก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับของเดิมเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะรู้ว่าควรเลือกส่วนไหน การให้ทิ้งของเดิม หรือให้เลือกเอาแต่ส่วนที่แก้ปัญหาปัจจุบันได้นั้น ในขั้นปฏิบัติการเลือกของเดิมมาใช้ จึงทำไม่ได้จริง เราจึงเห็นได้ว่าคนในปัจจุบันนี้ที่ว่ามีความคิดใหม่ๆ นั้นไปซ้ำความคิดเดิมโดยทั้งผู้คิดและผู้รับความคิดไม่รู้ เพราะไม่ศึกษาของเดิม ก็มิใช่น้อย ถ้าคนเหล่านี้มีความคิดดีจริง ก็น่าเสียดาย ที่ต้องเอาเวลาไปคิดซ้ำของเดิมอีก

การตีความปฏิบัตินิยมในแง่การศึกษาไม่จำเป็นต้องตีความแบบพวกหัวก้าวหน้า ซึ่งเป็นความคิดที่รุนแรงโดยใช้เหตุ และปรัชญาปฏิบัตินิยมโดยส่วนรวมก็หาได้มีความคิดเช่นนั้นไม่ เพราะปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการใช้ปรัชญา กล่าวคือ ยอมรับปรัชญาระบบใดก็ได้ที่สามารถนำมาปฏิบัติได้ แม้แต่ศาสนาถ้าใช้แก้ปัญหาได้ปฏิบัตินิยมก็ยอมรับว่าความคิดนั้นถูกต้องในการแก้ปัญหา นั่น ความคิดของพวกหัวก้าวหน้าที่ตีความปฏิบัตินิยมไปในทางไม่ประนีประนอมกับใคร รวมเข้ากับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ เป็นเหตุให้พวกหัวก้าวหน้าตีความอย่างรุนแรงต่อไปอีกว่า ปฏิบัตินิยมยอมรับความจริงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ฉะนั้นจึงต้องเลิกความคิดแบบจิตนิยมเสียให้หมดเพราะเป็นของโบราณ ล้าสมัย และไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ความคิดดังกล่าวนี้หาใช่เป็น

แบบปฏิบัตินิยมที่แท้ไม่ นักปฏิบัตินิยมเป็นผู้ประนีประนอม และมีสายตากว้างในการยอมรับความคิดเห็นไม่ว่าระบบใดๆ ยอมรับว่าการร่วมมือกันจะเกิดขึ้นได้ ต้องยอมรับความคิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์ของกันและกัน การยอมรับเช่นนี้ทำให้ปรัชญาปฏิบัตินิยมส่งเสริมประชาธิปไตย และถือว่าความเป็นนักประชาธิปไตยเป็นจุดหมายสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา การที่ปฏิบัตินิยมยอมรับปรัชญาทุกระบบที่แก้ปัญหาได้ ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ปฏิบัตินิยมมิได้คัดค้านการศึกษาศาสนา หรือความรู้เดิม แต่สนับสนุนการศึกษาอย่างกว้างขวาง เพียงแต่เน้นว่าการศึกษาจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตมากก็ต่อเมื่อศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิต นั่นคือศึกษาของเดิมในแง่ประยุกต์ ส่วนใดที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นน้อยแม้มีตำรับตำราอยู่ก็ไม่ต้องเน้นมาก แต่มิได้หมายความว่าความรู้ส่วนนั้นไม่ควรรักษาไว้ เพราะเราแน่ใจไม่ได้ว่าจะไม่ต้องใช้ความรู้เหล่านั้นอีกเลยในอนาคต ปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาที่รักความรู้ รักการปฏิบัติโดยมีความรู้ รักการร่วมมือและความเข้าใจกัน ไม่มีลักษณะรุนแรงอย่างพวกหัวก้าวหน้านำมาตีความเลยออกจะมีลักษณะเป็นนักเลือกสรรหรือนักปรัชญาพวกที่เรียกว่า eclecticism ซึ่งเลือกส่วนดีของปรัชญาต่างๆ มารวบรวมมากกว่า

เมื่อพิจารณาการตีความปฏิบัตินิยมทั้งสองแบบดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าการตีความแบบพวกหัวก้าวหน้าไม่ส่งเสริมให้คนมีความรู้อย่างแท้จริง แต่กลับทำให้คนมีใจอคติคับแคบซึ่งไม่ใช่ลักษณะของนักวิชาการและนักประชาธิปไตย การตีความแบบหลังน่าจะตรงตามความประสงค์ของปฏิบัตินิยมและเป็นประโยชน์ในการศึกษามากกว่า ถ้าตีความเช่นนี้แล้วปฏิบัตินิยมก็นำเข้ามาใช้อายุก็จะไม่ขัดกับพุทธปรัชญาเลย เพราะพุทธปรัชญาก็ยอมรับการนำความรู้มาแก้ปัญหาในชีวิตเช่นกัน เพียงแต่พุทธศาสนาสอนในเรื่องทุกข์สุขของชีวิตมนุษย์ ไม่ได้สอนให้หาความรู้เกี่ยวกับวัตถุ แต่เมื่อความรู้เกี่ยวกับวัตถุช่วยให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข



ได้ พุทธศาสนาก็ได้ปฏิเสธว่าความรู้ชนิดนั้นไม่ควรศึกษา เพียงแต่ไม่ให้ถือเป็นสิ่งสำคัญเพียงสิ่งเดียว เพราะถ้าหลงใหลสิ่งเหล่านั้นแล้วแทนที่จะให้ความสุข แก่ชีวิตกลับจะเป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ชีวิตเสียอีก

การแสวงหาความรู้โดยใช้เหตุผลพิจารณาด้วยตนเองนั้นเป็นหลักสำคัญซึ่งกล่าวไว้ในเกสปุตตสูตร หรือกาลามสูตรอย่างชัดเจน การยอมรับฟังเหตุผล ของกันและกัน การหาข้อยุติด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นลักษณะ ประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ตั้งแต่สมัย พุทธกาล ข้อที่ต่างกับปฏิบัตินิยมก็คือปฏิบัตินิยมนั้น เป็นปรัชญาที่เสนอวิธีการใช้ความรู้แต่ไม่ได้เสนอความรู้ เพราะพวกนี้ถือว่าความรู้นั้นได้จากแหล่งอื่น ๆ คือวิชาการต่าง ๆ อยู่แล้ว ส่วนพุทธศาสนานั้นเสนอตัวความรู้ ที่ควรประพฤติปฏิบัติได้ด้วย ดังนั้นถ้าเราให้การศึกษา ตามหลักพุทธศาสนาแทนปฏิบัตินิยมแล้ว เราจะได้คนที่เรียกว่าวิเศษิตหรือบัณฑิตที่แท้ คือมีใช้แต่มีความรู้ วิชาชีพอ่างเดียว แต่ต้องเป็นคนดีด้วย ความเป็นคนดีนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการใช้ความรู้ เราจะเห็นได้ว่า คนที่มีความรู้ในปัจจุบันเป็นอันมาก ใช้ความรู้เพื่อหาประโยชน์ใส่ตัว นำความเจตนาของตนไปใช้ทำลายผู้อื่นเพื่อลาภยศสรรเสริญของตน ใช้สติปัญญาเพื่อเลี้ย กฏที่เป็นโทษแก่ประโยชน์ของตน หาทางใช้กฏให้เป็นประโยชน์แก่ตน เมื่อเป็นเช่นนี้คนยิ่งฉลาดขึ้นก็ยิ่งเป็นภัยแก่ประเทศชาติมากขึ้นหากไม่มีความดีคอยควบคุมอยู่ เพราะคนยิ่งฉลาดมาก ไม่ว่าจะมีความหมายอะไร หากคนพวกนี้มีเจตนาเลี้ยว ก็สามารถทำได้ เราไม่สามารถออก กฎหมายที่ไม่มีใครเลี้ยวได้ แต่เราสามารถสร้างคนให้มีเจตนาไม่เลี้ยวกฎหมาย และใช้กฎหมายตามที่ควร เพื่อความยุติธรรม และประโยชน์ของประเทศชาติได้ การสร้างคนชนิดนี้ต้องถือว่าความดีเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดบุคคลว่าเป็นผู้มีการศึกษาหรือไม่ ถ้าคนมีแต่ความรู้ไม่มีความประพฤติที่ดี ไม่ควรถือว่าเป็นผู้มีการศึกษา แต่ความประพฤติเช่นไรเรียกว่าดีรัฐต้องกำหนดให้แน่นอน ในสังคมไทยนั้น ไม่มีเกณฑ์ใดที่จะดีกว่าการใช้ธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนด

ธรรมข้อใดที่สอนในหลักสูตรซึ่งเป็นธรรมเกี่ยวกับความประพฤติของโลกียชน และธรรมเกี่ยวกับสังคมผู้ที่ได้รับการศึกษาต้องปฏิบัติ หากบกพร่องก็ควรมีการตัดคะแนนความประพฤติ คะแนนนี้จะต้องถือเป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินว่าบุคคลควรสำเร็จการศึกษาหรือไม่ ถ้าถูกตัดคะแนนความประพฤติมาก ๆ ก็ไม่ควรให้สำเร็จการศึกษา เพราะคนจะใช้ความรู้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้นั้นต้องเป็นคนดี ไม่ใช่คนชั่ว

ปัญหาต่อไปก็คือ ในปัจจุบันนี้ครูที่เป็นคนไม่ดีก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก จะเห็นได้ว่าครูทุจริต ครูหมิ่นลูกศิษย์ ครูเมาสุราอาละวาด และความชั่วอื่น ๆ อีกมากมาย ที่เป็นเช่นนี้เพราะสมัยปัจจุบัน เรารับครูโดยไม่เข้มงวดเรื่องความประพฤติ ทำให้นักเรียนเห็นว่าครูก็ไม่ดีไปกว่าตน จึงทำความชั่วต่าง ๆ ขึ้นโดยครูก็ไม่สามารถว่ากล่าวได้ ทั้งเมื่อว่ากล่าวไม่เชื่อฟัง ก็ไม่มีอำนาจลงโทษได้ รัฐเองก็ไม่สนใจควบคุมความประพฤติของครู และนักเรียนอย่างแท้จริง ถ้าครูเป็นเช่นนี้ การให้ครูมีสิทธิ์ตัดคะแนนความประพฤตินักเรียนได้ จะกลายเป็นการเปิดโอกาสให้ครูชั่วใช้เป็นเครื่องมือในการทำชั่วยิ่งขึ้น เหมือนเอาอาวุธใส่มือให้โจร ดังนั้นครูจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี บกพร่องไม่ได้ ครูที่มีความประพฤติบกพร่องจะต้องมีโทษหนักและให้เป็นครูต่อไปไม่ได้ แต่การจะทำเช่นนี้ได้ รัฐต้องกำหนดข้อธรรมให้ครูปฏิบัติอย่างชัดเจน

พุทธศาสนาถือว่าครูต้องเป็นตัวอย่าง ต้องมีจิตใจเมตตากรุณาและหวังดีต่อศิษย์อย่างแท้จริง เมื่อครูเป็นเช่นนี้จึงมีฐานะเป็นบิดามารดาคนที่สอง เป็นปูชนียบุคคล ครูที่ทำความชั่วในปัจจุบันนั้นต้องการให้ศิษย์นับถือเป็นปูชนียบุคคลทั้ง ๆ ที่ตัวไม่ละความชั่ว ศิษย์ยอมนับถือไม่ได้ ดังนั้น รัฐต้องเข้มงวดในเรื่องหาครูดีก่อน โดยไม่ต้องกลัวว่าครูที่ปฏิบัติดีไม่ได้จะพากันออกจากราชการ ทำให้รัฐบาลครู รัฐควรถือว่าถ้ามีครูไม่ดีสู้ไม่มีเสียดีกว่า เพื่อเด็กจะได้ไม่เลวเพราะถูกสอนหรือเห็นตัวอย่างเลว ๆ โอกาสที่เด็กจะเลวเองมีน้อยกว่าที่เลว



เพราะครูเลว การที่รัฐเลี้ยงครูเลวไว้เท่ากับจงใจสร้างคนเลวให้เกิดขึ้นในรัฐ

หลักการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันทั้งจุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนดีมีความรู้ชั้นในสังคม หลักสูตรที่เน้นทั้งความรู้ในวิชาการและความดีคู่กันไป บุคลากรที่สำคัญคือครูซึ่งเป็นทั้งตัวอย่างของคนดี เป็นผู้มีความรู้ และมีความประพฤติดี หลักการดังกล่าวนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยผู้ปกครองรัฐมีความเข้าใจในเรื่องนี้ และส่งเสริมอย่างจริงจังโดยเห็นแก่อนาคตของชาติยิ่งกว่าของตนเอง ถ้าคนได้รับการศึกษา โดยมีความรู้แลมีความดีคู่กันเช่นนี้แล้ว สังคมจะไม่วุ่นวาย

นอกจากการส่งเสริมการศึกษารูปนัย คือ การศึกษาที่เป็นทางการของรัฐแล้ว การศึกษารูปนัยก็เป็นสิ่งสำคัญ รัฐจะต้องจำกัดสภาพแวดล้อมไม่ให้ขัดกับคุณธรรมที่อบรมในด้านการศึกษา มิใช่ว่าสอนคนให้เห็นโทษของอบายมุข แต่รัฐกลับส่งเสริมให้มีแหล่งอบายมุขขึ้นจนเต็มเมือง สื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ต้องทำหน้าที่ให้การศึกษาด้วย มิใช่ให้แต่ความบันเทิง บุคลากรทางสื่อมวลชนต้องรับผิดชอบที่จะให้ความรู้อย่างถูกต้อง เป็นต้นว่าไม่เสนอข่าวที่ไม่แน่นอน หรืออย่างน้อยก็ต้องรู้ภาษาไทยดีพอที่จะไม่ใช้ภาษาผิด ๆ ทางสื่อมวลชนดังเป็นอยู่อย่างมากในทุกวันนี้ หากไม่แล้วจะเป็นการขัด

กับนโยบายทางการศึกษา เพราะสื่อมวลชนนั้นเข้าถึงคนจำนวนมาก การแพร่สิ่งที่มีพิษไปสู่คนส่วนใหญ่ เท่ากับเป็นการขัดขวางการศึกษา ถ้าผู้ปกครองเห็นความผิดพลาดที่ปรากฏทางสื่อมวลชนเป็นเรื่องเล็กน้อยเท่ากับ ยอมให้เกิดการบ่อนทำลายคุณภาพของประชาชนทำลายประเทศชาติ ถ้าเราไม่สามารถใช้สื่อมวลชนเพื่อการศึกษาได้ อย่างน้อยก็ไม่ควรให้มีการใช้สื่อมวลชน ในทางขัดขวางความเจริญของการศึกษา ความคิดทางการศึกษาที่พิจารณาจากพุทธปรัชญานี้ อาจดูเข้มงวดกว่าที่ปฏิบัติกันอยู่ แต่ที่รู้สึกเช่นนั้นเพราะที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นการปล่อยปละละเลยกันเกินไป การศึกษาตามนัยที่เสนอมานี้มิใช่การศึกษาที่เข้มงวดจนเกินเหตุ แต่เป็นการศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง เพราะการศึกษาของชาตินั้นจะทำหรือจะถือเป็นของเล่นไม่ได้

การประยุกต์พุทธปรัชญาเข้ากับสังคมไทย ตามที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความเห็นส่วนตัวของผู้เขียนที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าแนวทางในการนำพุทธปรัชญามาใช้กับสังคมไทยนั้นมีทางเป็นไปได้ ส่วนจะประยุกต์ไปในแนวอื่นได้อย่างไรอีกหรือไม่ จะปฏิบัติในรายละเอียดอย่างไร เป็นเรื่องที่ผู้สนใจอาจศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดลงไปอีกได้ ผู้เขียนเพียงแต่ลองแนะทางให้ดูเท่านั้น แต่ก็หวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของผู้ที่พยายามจะนำพุทธปรัชญามาประยุกต์กับสังคมไทยต่อไป